

Ääntä kuvaavat onomatopoeettiset ja deskriptiiviset verbit ja niiden
käännösvastineet viroksi Hannele Huovin *Urpo ja Turpo* -kirjoissa

Kristi Lukin

Pro gradu -tutkielma

Suomen kieli ja kulttuuri

Humanistinen tiedekunta

Helsingin yliopisto

Marraskuu 2020

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		
Tekijä – Författare – Author Kristi Lukin		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Ääntä kuvaavat onomatopoeettiset ja deskriptiiviset verbit ja niiden käännösvastineet viroksi Hannele Huovin <i>Urpo ja Turpo</i> -kirjoissa		
Oppiaine – Läroämne – Subject Suomen kieli ja kulttuuri		
Työn laji – Arbetets art – Level	Aika – Datum – Month and year	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages
Pro gradu -tutkielma	Marraskuu 2020	58 + 2 liitesivua
Tiivistelmä – Referat – Abstract Pro gradu -tutkielman tavoitteena on tarkastella onomatopoeettisten ja deskriptiivisten ääntä ilmaisevien verbien ja niiden johdoksien käyttöä Hannele Huovin kirjoissa <i>Urpo ja Turpo</i> , <i>Urpo</i> , <i>Turpo ja Ihanaa</i> sekä <i>Urpon ja Turpon joulu</i> ja verrata niitä Mare Ollisaaren vironnoksiin. Tutkimusotteeni on vertaileva. Päätehtäväni on ottaa selvää, ovatko verbien käännökset myös onomatopoeettisia tai deskriptiivisiä. Sen lisäksi tarkastelen, millaisia vaihtoehtoja sanakirjat antavat. Käytän ennen kaikkea Nykysuomen sanakirjaa ja sieltä olen saanut varmistuksen sille, onko sana onomatopoeettinen tai deskriptiivinen. Sen jälkeen olen katsonut Suomi-viro-suursanakirjasta vironkielisen vastineen ja Viro-suomi sanakirjasta viron sanan suomenkielisen vastineen. Olen jakanut verbit ja niiden johdot kolmeen ryhmään: ihmisen äänet, eläinten äänet ja luonnon ja muun ympäristön äänet. Jokaisesta ryhmästä olen muodostanut alaryhmiä äänen tuottajan tai ominaisuuksien perusteella. Analyysikappaleessa käytän sanakirjoja ja teen johtopäätöksiä ja kommentteja jokaisen sana-artikkelin lopussa. Arvioin käännöksen sopivuutta ja selvitän, onko kääntäjä käyttänyt sanakirjan vastinetta. Kolmesta teoksesta löytyi yhteensä 34 onomatopoeettista ja kaksi deskriptiivistä verbiä, yhteensä 36 verbiä. Mukana ovat myös verbien johdot. <i>Urpo ja Turpo</i> -kirjoissa on tutkimani ilmiön esiintymiä kaiken kaikkiaan 52, joista yhdeksällä kerralla on kyseessä verbin johdos. Onomatopoeettisia verbejä on 39 ja deskriptiivisiä neljä kaikista esiintymisistä. Tutkimukseni päätavoitteena on selvittää, ovatko verbien vironnokset myös onomatopoeettiset tai deskriptiiviset. Tähän voin vastata myöntävästi, koska 36 verbistä vain kaksi kadotti onomatopoeettisuuden. Tutkimukseni osoittaa, että onomatopoeettisten ja deskriptiivisten verbien ja niiden johdoksien kääntäminen ei ole helppoa ja yksinkertaista, koska tulee ottaa huomioon monta asiaa. Esimerkiksi se, että sanan pitäisi sopia lauseeseen ja oikean sanan löytäminen saattaa olla työläistä prosessia, koska sanakirjat antavat monta vastinetta yhdelle verbille. Sanat voivat olla polyseemisiä, mutta niitä käytetään eri tapauksissa ja niillä on eri merkitys.		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Hannele Huovi, <i>Urpo ja Turpo</i> , onomatopoeettinen, deskriptiivinen, ekspressiivinen, äännesymboliikka		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, Helsingin yliopisto		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

SISÄLTÖ

1. JOHDANTO.....	1
2. ONOMATOPOEETTISET JA DESKRIPTIIVISET SANAT.....	3
2.1 Deskriptiivi- ja onomatopoeettisten sanojen erottelu.....	4
2.2 Suomen ja viron eroista ekspressiivisanoissa	8
2.3 Ikonisuudesta ja äännesymboliikasta	11
3. AINEISTO.....	13
3.1 Tutkimuksen aineistokokonaisuus.....	13
3.2 Hannele Huovi ja Urpo ja Turpo.....	14
3.3 Urpon ja Turpon kääntäjä Mare Ollisaar.....	18
4. ANALYYSI.....	19
4.1 Ihmisen äänet	19
4.1.1 Itkua ilmaisevat äänet.....	20
4.1.2 Naurua ilmaisevat äänet.....	22
4.1.3 Hiljainen puhe.....	24
4.1.4 Huutaminen.....	27
4.1.5 Vihaisuutta ilmaisevat äänet.....	30
4.2 Eläinten äänet	32
4.2.1 Kärpäsen ääni.....	32
4.2.2 Muiden eläinten äänet.....	34
4.3 Luonnon tai muun ympäristön äänet	38
4.3.1 Hankaavaa ääntä kuvaavat verbit.....	38
4.3.2 Hengitysääni.....	40

4.3.3	Kova ääni.....	42
4.3.4	Kaikuvaa ääntä kuvaavat verbit.....	44
4.3.5	Veden tai nesteen ääntä ilmaisevat verbit.....	45
5.	YHTEENVETO.....	51
	LÄHTEET.....	54
	LIITTEET.....	59

1. JOHDANTO

Käsittelen pro gradu -tutkielmassani ääntää kuvaavia verbejä. Aineistonani ovat Hannele Huovin kirjat *Urpo ja Turpo* (U ja T), *Urpo, Turpo ja Ihanaa* (U, T ja I) ja *Urpon ja Turpon joulu* (U ja T j) ja niiden vironkieliset käännökset. Selvitän, mitä ekspressiivisiä (onomatopoeettisia ja deskriptiivisiä) verbejä ja niiden johdoksia (substantiiveja) alkuperäisteoksissa esiintyy ja miten kyseiset sanat on käännetty viroksi. Aihe alkoi kiinnostaa minua jo vuonna 2006 kun etsin aihetta kandidaattitutkielmani (Lukin 2006) varten. Silloin kirjoitin tutkielman *Urpo ja Turpo* ja *Urpo, Turpo ja Ihanaa* -kirjojen pohjalta. Aineistona olivat myös Mare Ollisaaren vironnokset niistä kahdesta kirjasta. Aihe kiinnosti minua sen verran paljon, että päätin pro gradu -tutkielmassakin analysoida sitä.

Lastenkirjallisuudessa kielellisellä leikittelyllä on iso rooli: se tekee tekstistä kiinnostavan ja muuttaa sen elolliseksi. Jotkut sanat ovat leikillisiä ja vetävät puoleensa, vaikka pieni lapsi ei ehkä edes tiedä sanan tarkoitusta. Uskon, että sellaisia sanoja ovat muun muassa onomatopoeettiset ja deskriptiiviset verbit. Äänen jäljittely on kirjoissa tärkeä piirre, koska sen avulla pystytään viestittämään lukijalle tapahtumia paremmin. Lastenkirjoissa käytetään paljon ekspressiivisiä sanoja. Olen poiminut oman kielellisen intuitioni perusteella aineistosta ne verbit, jotka voisivat olla onomatopoeettisia tai deskriptiivisiä. Sen lisäksi olen ottanut mukaan näiden verbien johdokset, koska niissä on käytetty samaa onomatopoeettista tai deskriptiivistä sanan juurta.

Tutkimuksen kohteena ei ole imitatiivien eli onomatopoeettisten interjektoiden käsittely, koska sitä on Anni Jääskeläinen käsitellyt jo väitöskirjassaan *Todisteena äänen kuva: Suomen kielen imitatiivikonstruktiot* vuonna 2013. Jääskeläinen (2013: 1) määrittelee imitatiivin seuraavasti: ”imitatiivi on taipumaton luonnon, ympäristön, ihmisten tai eläinten ääntä tai liikettä jäljittelevä sana”. Jääskeläinen käsittelee väitöskirjatutkimuksessaan elottoman luonnon tuottamia eli ei-elollisia imitatiiveja.

Hannele Huovi on Suomessa tunnettu nuorten- ja lastenkirjailija. Lukiessani ensimmäistä kertaa *Urpo ja Turpo* -kirjaa huomasin onomatopoeettisten ja deskriptiivisten sanojen runsauden. Ajattelin, että kirja olisi varmaan vaikea työ kääntäjälle, koska ei ole helppoa löytää oikeata ja sopivaa vastinetta onomatopoeettisille ja deskriptiivisille sanoille. Esimerkiksi *liristä*

ja *lorista* muistuttavat toisiaan, mutta niillä on merkitysero. Merkityserot saattavat olla joskus hyvinkin pieniä. Kääntäessään onomatopoeettisia ja deskriptiivisiä sanoja kääntäjän tulee ottaa tämä huomioon. Vironkielisen vastineen löytäminen saattaa siinä tapauksessa tuottaa vaikeuksia, vaikka tietäisi, että molempia verbejä käytetään veden äänestä. Jääskeläinen (2015) on huomauttanut, että jopa suomea äidinkielenä puhuville saattaa joidenkin onomatopoeettisten *ise*-verbien merkityksen tunnistaminen olla haasteellista. Sen lisäksi kirjan pitäisi olla helppo ymmärtää, koska se on tarkoitettu lapsille. Onneksi kolme kirjaa oli jo käännetty viroksi. Aloin vertaamaan alkutekstissä esiintyviä onomatopoeettisia ja deskriptiivisiä verbejä sekä niiden johdoksia Mare Ollisaaren kääntämään tekstiin. Tutkimusotteeni on siis vertaileva. Samalla minua kiinnosti, millaisia vaihtoehtoja sanakirjat antavat. Käytin ennen kaikkea Nykysuomen sanakirjaa ja sieltä sain varmistuksen sille, oliko sana onomatopoeettinen tai deskriptiivinen. Sen jälkeen katsoin Suomi-viro-suursanakirjasta vironkielisen vastineen ja Viro-suomi sanakirjasta viron sanan suomenkielisen vastineen. Matti Larjavaara (2002: 447) toteaa, että ekspressiivisanojen (onomatopoeettiset ja deskriptiiviset sanat) tunnistaminen vaatii äidinkielisen tasoista kielen hallintaa. Huomasin itsekkin sen, koska oli vaikea löytää kirjoista onomatopoeettisia ja deskriptiivisiä sanoja, eivätkä kaikki arvaamani sanat olleet deskriptiivisiä eivätkä onomatopoeettisia.

Olen jakanut tutkielmani lukuihin. Toisessa luvussa tarkastelen onomatopoeettisten ja deskriptiivisten sanojen ominaisuuksia tutkimuskirjallisuuden pohjalta. Suureksi avuksi siinä oli Eve Mikosen (2002) kirja *Deskriptiiviset sanat: määritelmä, muoto ja merkitys*. Sen lisäksi käsittelen onomatopoeettisten ja deskriptiivisten verbien erottelua, ikonisuutta ja äännesymbolikkaa. Tuon esille suomen ja viron erot ekspressiivisanoissa. Kolmannessa, Aineisto-luvussa käsittelen tutkimusainestoa. Alaluvussa 3.2 on Hannele Huovin ja Urpo ja Turpo -hahmojen yleiskatsaus. Alaluvussa 3.3 on Urpo ja Turpo kääntäjä Mare Ollisaar huomion keskipisteessä. Tietoa hänestä sain pääasiallisesti keskustellessani puhelimesta hänen kanssaan. Kappaleessa neljä analysoin onomatopoeettisia ja deskriptiivisiä ääntä kuvaavia verbejä ja niiden johdoksia sana-artikkeleina. Olen jakanut verbit kolmeen ryhmään: ihmisen äänet, eläinten äänet ja luonnon ja muun ympäristön äänet. Jokaisesta ryhmästä olen muodostanut alaryhmiä äänen tuottajan tai ominaisuuksien perusteella. Analyysiluvussa käytän sanakirjoja ja teen johtopäätöksiä ja arvion jokaisen sanan käännöstä. Selitän käännöksen sopivuutta ja selvitan, käyttikö kääntäjä Suomi-viro tai Viro-suomi sanakirjan vastinetta.

Päättehtävänäni on ollut ottaa selvää, ovatko verbien käännökset myös onomatopoeettisia tai deskriptiivisiä. Tein sitä tukeutuen omaan kielitaitooni ja -vaistooni ja käytin EKI (eesti keele

instituut) ühendsõnastik 2020 -nettisanakirjaa. Viimeinen antoi tiedon siitä, onko vironkielinen sana ääntä kuvaava eli ekspressiivinen, siinä ei luokitella erikseen onomatopoeettiseksi tai deskriptiiviseksi sanoiksi. Tarkastelen aineistoani ekspressiivisten verbien näkökulmasta, mukaan olen ottanut myös niiden johdokset. En pohtinut verbien alkuperää. Tutkimuskohde on rajoitettu ainoastaan ääntä ilmaiseviin onomatopoeettisiin ja deskriptiivisiin verbeihin ja niiden johdoksiin. En ottanut mukaan onomatopoeettisia adverbeja eikä interjektioita (toisin sanoen imitatiiveja).

2. ONOMATOPOEETTISET JA DESKRIPTIIVISET SANAT

Tässä luvussa annan yleiskatsauksen onomatopoeettisista ja deskriptiivisistä sanoista. Mikä on onomatopoeettinen ja mikä deskriptiivinen sana? Mikä erottaa niitä toisistaan? Tutkimuksen kannalta ero on olennainen, koska käsittelen onomatopoeettisia ja deskriptiivisiä verbejä erikseen.

Nyky-suomen käsikirjan (1983: 305) mukaan onomatopoeettinen sana on ennen kaikkea luonnonääntä jäljittelevä sana ja sen merkitys on kytketty ääneen. Onomatopoeettinen tai onomatopoeettinen on tieteen termipankin mukaan ”ääntä muistuttava tai jäljittelevä sana tai sanonta. Esimerkiksi: *ammua, hohottaa, hauva, kolke, kumista, raksua, sihistä*. Myös huudahdus tai ilmaus, joka matkii ääntä, mutta ei sinänsä tarkoita mitään esinettä tai asiaa (esimerkiksi *kukkokiekuu, titityy*)”. Viimeisillä tarkoitetaan onomatopoeettisia interjektioita eli imitatiiveja, koska *titityy* on talitiaisien ääntelyä jäljittelevä sana ja *kukkokiekuu* kukon kiekumista jäljittelevä sana. Molemmat sanat ovat taipumattomia. En käsittele tutkimuksessani imitatiiveja, koska Anni Jääskeläinen (2013) on sitä tehnyt perusteellisesti väitöskirjassaan.

Juha Leskinen (2001: 41) on sitä mieltä, että ”onomatopoeettisten sanojen primäärilähde on ympäristöstä saatu kuuloaistimus”. Ihminen käyttää luonnonääniä kuvaillessaan onomatopoeettisia sanoja. Jokainen kieli yrittää jäljittää ääniteitä/ääniä niin tarkasti kuin mahdollista (Heinsoo, Saar 2015: 56-57). Tyypillisiä onomatopoeettisia sanoja ovat erilaiset ihmisen,

eläinten tai luonnon ääniä jäljittelevät verbit. Tutkimuksessani olen ryhmitellyt onomatopoeettiset ja deskriptiiviset verbit ja niiden johdokset juuri viimeisen lajittelun mukaan. Eve Mikone (2002b: 410) on *Virittäjä*-lehdessä tuonut esille sen, miten onomatopoeettiset sanat eroavat kielen muusta sanastosta: ”niiden äänneasu tavoittelee tunnistettavaa yhtäläisyyttä kuvattavan kohteen kanssa”.

Seuraavaksi annan yleiskatsauksen deskriptiivisistä sanoista: deskriptiiviset sanat ovat ennen kaikkea kuvailevia, kertovia, esitteleviä (esimerkiksi *pulputa, vilahtaa*). Jaakko Sivula (1989: 165) on sitä mieltä, että ”onomatopoeettiset sanat jäljittelevät kuulohavaintoja, deskriptiiviset taas kuvaavat näköhavaintoja ja yleensäkin muiden aistien kuin kuulon avulla havaittavia ilmiöitä”. Tieteen termipankissa on sanottu, että ”deskriptiiviset sanat muistuttavat onomatopoeettisia, mutta eivät kuvaa tai kaiuta äänteellisesti äänellisiä tarkoitteitaan, vaan yrittävät kuvata äänneasullaan olioita tai ilmiöitä, antaa impression eli vaikutelman kohteesta: *köntys, rahjus, pullukka*.” Mikosen (2002b: 410) mielestä ”deskriptiivisten sanojen aihepiiri ei ole kovin laaja – esimerkiksi verbeillä kuvattavia toimintoja ovat pääasiallisesti liikkuminen, syöminen, juominen, puhuminen, työskenteleminen ja laiskotteleminen”. Vaikka niiden yhteydessä syntyy aina ääni, ne eivät ole onomatopoeettisia sanoja, koska ensisijainen merkitys ei kytkeydy äänen kuvaamiseen (Mikone 2002a: 18).

Kaunokirjallisuus hyödyntää deskriptiivisanoja rohkeasti. Mitä taitavampi kertoja, sitä paremmin hän osaa käyttää rikasta deskriptiivisanojen varastoa. Lastenkirjallisuudessa deskriptiiviset sanat elävöittävät kerrontaa ja mahdollistavat ikävienkin asioiden käsittelyssä ymmärtäväisen, jopa hilpeän tunnelatauksen (Mikone 2002b: 413). ”Deskriptiiviset sanat eivät ole jääneet historiaan vaan ovat edelleen kielen tärkeä osa” (Mikone 2002b: 413).

Seuraavassa alaluvussa 2.1 käsittelen deskriptiivi- ja onomatopoeettisten sanojen erottelua ja sitä, miten kielitutkijat ovat niitä määritellyt. Sen lisäksi käsittelen alaluvussa 2.2 suomen ja viron kielen ekspressiivisanojen eroja. Ikonisuutta ja äännesymbolikkaa tarkastelen alaluvussa 2.3.

2.1 Deskriptiivi- ja onomatopoeettisten sanojen erottelu

Kieleen saattaa vakiintua äänteellisesti motivoituja sanoja. Niitä ovat ääntä jäljittelevät eli onomatopoeettiset ja äänen avulla kuvailevat eli deskriptiiviset sanat (Häkkinen 1997: 99).

Eve Mikone on tutkimuksessa (2002a: 13) tuonut esille myös sen, että deskriptiivisten sanojen määritelmässä ja kirjallisuudessa on kirjavuutta termeissä ja että niitä käytettiin monitulkintaisesti. Hän koki isona ongelmana sen, että onomatopoeettisten ja deskriptiivisten sanojen välillä ei tehty eroa.

Mikosen väite pitää paikkansa. Kielitutkijat eivät ole erottaneet onomatopoeettisia ja deskriptiivisiä sanoja. Esimerkiksi Lauri Hakulinen (2000: 326) vuonna 1946 piti niitä synonyymeinä, hänen mukaansa onomatopoeettiset verbit ovat toisin sanoen deskriptiiviverbit. Hakulinen (2000: 326) on tuonut esille verbit, jotka omalla foneettisella asullaan jäljittelevät (tai alkuaan ovat jäljitelleet) ääntä. Analysoimiani verbejä on Lauri Hakulisen esimerkeissä lueteltu 17: *havista, hyristä, kahista, kilistä, kohista, korista, kumista, lirstä, lorista, murista, natista, porista, pöristä, rymistä, solista, surista ja ulista*. Hakulinen (2000: 327) puhuu myös eskpressiiviverbien substantiivijohdoksista. Olen itsekin ottanut ne tutkielmassani analyysiin, käytän nimitystä teonnimi tai johdos. Lauri Hakulinen (2000: 325) luokittelee deskriptiiviset sanat omaperäiseen spontaanisti syntyneeseen ilmaisuvälineistöön. Hän toteaa, että suomen kielessä ovat äännellään kuvaavat sanat, joita nimitetään deskriptiivisiksi tai eskpressiivisiksi sanoiksi, rikasmuotoiset ja elinvoimaiset, ja niitä on äärettömän paljon, varsinkin verbejä ja nomineja.

Renate Pajusalu (2009: 27) mainitsee, että joskus käsitellään onomatopoeettisia sanoja deskriptiivisanojen alalajina, joskus taas eri ryhmänä. Pajusalu (2009: 27) toteaa, että ryhmien välinen raja on sumea. Tämä voi johtua siitä, että välillä deskriptiivinen sana viittaa onomatopoeettisiin sanoihin, deskriptiivisiin sanoihin tai molempiin. Pajusalu toteaa niin kuin monet muutkin tutkijat (esimerkiksi Jarva 2003: 62), että monesti onomatopoeettisen ja deskriptiivisen sanan erottaminen toisistaan on vaikeaa. Vesa Jarva (2003: 62) kiinnittää huomiota vielä siihenkin, että onomatopoeettisen tai deskriptiivisen sanan erottaminen muusta sanastosta ei ole aina helppoa. Pajusalu (2009: 26) antaa esimerkin lapsen *virisemine* (s. *marina*), joka ei välttämättä ole ääni, minkä voisi nimittää *virr-virr*, vaan se on enemmän puheen sisällön kuvaus. Samalla on olennainen myös *virisemise* (s. *murinan*) kannalta äänensävy, jota verbin äänteellinen muoto todennäköisesti matkii.

Jaakko Sivula (1989: 166) on sitä mieltä, että deskriptiivisanojen alalajina ovat onomatopoeettiset sanat. Eino Koponen (1998: 49) luettelee deskriptiivisanojen alalajina sekä onomatopoeettiset että eskpressiivisanat. Korhosen (1993: 302) mukaan käytetään eskpressiivisanat

käsitteen lisäksi deskriptiivisanat nimitystä puhuessaan onomatopoeettisista sekä deskriptiivisistä sanoista. Valve Värvi (1965: 53) toteaa, että raja onomatopoeettisten (ääntä matkivat) ja deskriptiivisten (liikkumista, toimintaa matkivat) sanojen välillä ei ole jyrkkä, vaan mahdollisia ovat monenlaiset yhdistelmät ja siirtyminen onomatopoeettisesta deskriptiiviseen. Hänen mielestään se on täysin ymmärrettävää, koska luonnossa äänet eivät esiinny eristyneinä, vaan niiden synty yhdistyy monenlaisiin liikkumisiin ja toimintoihin. Hyvä esimerkki siitä ovat lyömistä ja putoamista ilmaisevat sanat, koska ne välittävät samanaikaisesti liikkumista ja siitä syntyvää ääntä.

Virolainen Reet Kasik (2013: 28) on tutkimuksessaan lajitellut onomatopoeettiset sanat ja muut äänteellisesti motivoituneet sanat deskriptiiviseksi. Kasik (2013:29) mainitsee, että raja deskriptiivisen ja ei deskriptiivisen sanavaraston välissä ei ole mitenkään selkeä. Hän antaa esimerkkinä vanhoja deskriptiivivartaloisia sanoja, jotka ovat muuttuneet ajan myötä perussanoiksi: *välk, pauk, köha, sära, müra, vibu*.

Eve Mikone (2002: 17) käyttää myös termiä ekspressiivinen sana, jolla hän tarkoittaa sekä deskriptiivisiä että onomatopoeettisia sanoja. Ekspressiiviset sanat ovat useimmiten verbejä tai verbeistä johdettuja substantiiveja. Mikone (2001: 81) on sitä mieltä, että onomatopoeettiset ja deskriptiiviset sanat tulisi käsitellä erikseen, siitä huolimatta, että molemmissa löytyy samanlaisia piirteitä. Tutkielmassani käytän nimenomaan Mikone määrittelyä. Myös Eesti keele käsiraamatun (2007: 594-595) mukaan on erotettava onomatopoeettiset ja deskriptiiviset sanat eri ryhmiin.

Nina Kamppi (2012: 37) on keksinyt ihan eri nimityksen ja käyttää termiä ääniverbit. Hän tarkoittaa sillä verbejä, jotka ilmaisevat äänen tuottamista. Kamppi on sitä mieltä, että äänen tuottaja on elollinen tai eloton olio ja ääni tuotetaan joko tahallisesti tai tahattomasti. Hän uskoo, että äänen tuottamisella on tärkeämpi merkitys, kuin se, mikä tekeminen (liikkuminen tai tapahtuminen) äänen synnyttää. Nina Kamppi (2012: 38-39) on tehnyt havainnon, että äänten tuottaja voi olla ihminen tai eläin tai jopa eloton olio. Sen perusteella olen ryhmitellyt myös pro gradu -tutkielmassani esiintyvät ääntä kuvaavat verbit ja verbeistä johdetut substantiivit: ihmisen äänet (4.1), eläinten äänet (4.2) ja luonnon tai muun ympäristön äänet (4.3).

Kielentutkijat ovat pohtineet ekspressiivisanojen ikää. Paavo Ravila (1952: 262) on sitä mieltä, että onomatopoeettiset ja deskriptiiviset sanat ovat myöhäisen luomisen tulos ja niihin sanoihin liittyy melu tai liikunto. Lauri Hakulinen (2000: 328) ja Ulla-Maija Kulonen (2010: 15) ovat myös sitä mieltä, että deskriptiivisanat ovat iältään nuoria. Korhonen (1993: 304)

korostaa myös, että etymologisen tutkimuksen kannalta ekspressiivisanat ovat hyvin nuoria. Tutkijaprofessori on sitä mieltä, että ekspressiivisanoilla ei ole yhteyttä ihmiskielen alkuvaiheen, vaikka sitä alussa ajateltiin sanojen äänen jäljittelyn pohjalta. Luultiin, että ekspressiivisanojen pohjalta pystytään tutkimaan sanojen alkusyntyä, mutta niistä puuttuvat kaikille nykyisille kielille universaaliset piirteet. ”Kukin kieli jäljittelee ulkomaailman ääniä soveltaen niitä omaan äännejärjestelmään” (Korhonen 1993: 305). Heinsoo ja Saar (2015: 57) ovat sitä mieltä, että aina ei ole edes mahdollista arviota onomatopoeettisten sanojen alkuperää eikä ikää.

Katja Lintunen (2012: 4) on vuonna 2012 kirjoitetussa pro gradu -tutkielmassa tuonut esille Hermann Paulin, joka on saksankielisessä kielentutkimuksessa huomionut onomatopoeettiset ja deskriptiiviset sanat jo 1800-luvulta lähtien. Ferdinand Johan Wiedemann ja Mihel Veske toivat esille jo vuonna 1875 viron kielen onomatopoeettisen sanaston runsauden (Veldi 2001: 137). Vuonna 1862 keräsi Jakob Hurt eteläviron Põlva murteesta onomatopoeettisia sanoja ja tuloksena oli yli pari tuhatta sanaa. Hurt käsitteli ensimmäisenä viron kielen onomatopoeettisia sanoja. Mikone (2002a: 20) toteaa, että deskriptiivisiä sanoja on määritelty virolaisissa tutkimuksissa vasta vuodesta 1928 lähtien ja suomalaisissa tutkimuksissa jo vuodesta 1824 lähtien.

Ekspressiivisanojen tutkimusta on pitkään saattanut vähättelevä mielipide ja sen tuloksena ei ole Suomessa kerätty siitä paljon materiaalia (Leskinen 2001: 7). Maria Zaitseva (2001: 154) on sitä mieltä, että ”deskriptiivis-onomatopoeettinen sanasto on jo kauan ollut monen tutkijan huomion kohteena, mutta siihen sisältyy vielä paljon ratkaisematonta ja kyseenalaista, paljon epävarmaa ja epäselvää”. Eve Mikone (2002a: 80) toteaa myös, että ”itämerensuomalaisten kielten ekspressiivisessä sanastossa esiintyvä äänteellinen variaatio on kiinnittänyt useiden tutkijoiden huomiota”.

Ulla-Maija Kulonen (2010: 14) kirjassa *Fonesteemit ja sananmuodostus* on nimittänyt deskriptiivisanastoa kielitieteen ongelmalapseksi. Hänen mukaansa suomenkielisessä deskriptiivisanastossa on loputon variointi. Morfologian tutkijoille ja myös etymologeille on deskriptiivisanasto ongelmallista. ”Sanojen rakenteellisen variaation kartoittaminen vaatii laajoja aineistoja ja variaation runsaus voi tuntua turhauttavalta” (Kulonen 2010: 15).

2.2 Suomen ja viron eroista ekspressiivisanoissa

Viron kielen käsikirjassa deskriptiivinen tarkoittaa 'kuvaileva' ja deskriptiivisana onkin sana, jossa äänneiden tai äännyhdistelmiin on yhdistetty muuten kuin kuulon avulla saatavia aistimuksia. Esimerkiksi *vilksi*, *jõnksi*, *võpatama*, *välgatama*, *tuksatama*, *läigatama*. Kuuloaistimuksien välittäminen on onomatopoeettisten eli ääntä jäljittelevien sanojen tehtävä. Esimerkiksi *mää*, *klirdi*, *nurruma*, *mürtsuma*, *kääksuma*, *pinisema*.

Pajusalu (2009: 26) antaa hyviä esimerkkejä viron ja suomen kielestä. Viron kielessä herätyskello *tiriseb* (s. *pirahtaa*), mutta suomeksi *tiristä* tarkoittaa pannulla kiehuvan rasvan ääntä (viroksi rasva *säriseb*). Myös silloin, kuin merkitys on pääosin sama, saattavat samat onomatopoeettiset sanat erota esimerkiksi konnotaatioiden eli miellelyhtymällisten sivumerkitysten puolesta. Näin on viron kielessä käytössä virtaavan veden äänestä *solisema*, samasta äänestä voi runollisesti sanoa myös *vulisema*. Suomen kielessä käytetään verbiä *solista* juuri viron verbin *vulisema* vastineena. Onomatopoeettisten sanojen lisäksi on Renate Pajusalu (2009: 26) tuonut esille myös deskriptiivisanat, joissa äänneisiin kytkeytyvät muut aistimukset kuin kuulo, esimerkiksi *vilksi* (s. *vilahtaen*), *jõllama* (s. *tuijottaa*), *võpatama* (s. *vavahtaa*). Heikki Leskinen (1991: 19) on tutkimuksessa todennut, että ekspressiivisanojen merkityserot suomen ja viron kielissä ovat usein isoja, se viittaa siihen, että kielet ovat kehittyneet pitkään erillään toisistaan.

Hint (1998: 259) toteaa, että deskriptiivisanojen äänneellinen muoto on tosiaan merkitykseltään motivoitu. Sitä osoittaa sekin, että deskriptiiviset sanaperheet limittyvät kielissä melkoisesti. Usein on kuitenkin näin, että jos joku sana on yhdessä kielessä deskriptiivinen, niin se on sitä muissakin kielissä. Hint (1998: 259) tuo esille, että joskus eläinten ääntelyt saattavat kuulostaa yllättävän läheiseltä eri kielissä. Esimerkiksi englannin *cockadoodle* ja viron *kukeleegu* tai eri kielissä kissojen naukuminen kuulostaa aika lailla samalta. Rytkönen (1940: 44-45) tuo esille sanoja, jotka ovat yhteisiä viron ja suomen kielelle: s. *jorista*, e. *jorisema*; s. *kapina*, e. *kabin*; s. *kahista*, e. *kahisema*; s. *kärinä*, e. *kärin*; s. *kihistä*, e. *kihisema*; s. *kopista*, e. *kobisema*; s. *kohista*, e. *kohisema*; s. *kolista*, e. *kolisema*; s. *äkistä*, e. *ägisema*; s. *särinä*, e. *särin*.

Suomen ja viron onomatopoeettisten verbien -ise-johdossarja on yleisin (Mikone 2002a: 87). Johtimella -ise- muodostettuja verbejä tutkimuksessani ovat: *mumista*, *murista*, *porista*, *pöristä*, *liristä*, *lorista*, *korista*, *kohista*, *natista*, *kumista*, *äristä*, *surista*, *solista*, *havista*, *kahista*.

Yhteensä 15 verbiä. Anni Jääskeläinen (2015) on tarkastellut *ise*-vartaloisia verbejä kirjoituksessa: *ise*-vartaloisten verbien äännesymboliikkaa. Yksi verbi, joka yhdistyy Anni Jääskeläisen ja minun tutkimuksessani, on *havista*-verbi. Hän käsitteli sen lisäksi *kolista*, *hurista*, *lättistä*, *kopista*, *töristä* ja *kälistä* -verbejä. Viron kielen käsikirjassa (Eesti keele käsiraamat 2007) sanotaan, että *-ise-* johdattaa onomatopoeettisista ja deskriptiivisista vartaloista samasisältöisiä verbejä, esimerkiksi vironkielisiä *rabisema*, *krabisema*, *kobisema*, *lobisema*, *logisema*, *nagisema*, *helisema*, *kolisema*, *sisisema*, *urisema*, *vabisema*, *varisema*, *nirisema*.

Ensisilmäyksellä jää vaikutelma, että äänijäljittelyt muodostuvat spontaanisesti ja määräätyvät ainoastaan kielenkäyttäjän henkilökohtaisesta halusta, miten hän yhtä tai toista ääni vahdetta sanassa kiinnittää. Mäger (1959: 522) nostaa kysymyksen: ovatko onomatopoeettiset sanat tosiaan niin helposti muodostettavia kuin tuntuu? Vastaukseksi hän sanoo kuitenkin, että se on uskomattoman vaikeata. Myös Ahti Rytönen (1940: 43) sanoo tutkimuksessaan, että isosta vaivasta huolimatta hän ei ole pystynyt löytämään ainuttakaan ”uutta” (uusivartaloista) onomatopoeettista sanaa. Samasta asiasta ollaan Virossa nykyään ihan eri mieltä, uskotaan, että viron deskriptiivinen ja onomatopoeettinen sanavara on avoin määrä, mitä jokainen virolainen tarvittaessa täydentää ilman vaivaa. Senkaltaisten sanojen johtaminen on virolaisten kielentuntemuksessa (Eesti keele käsiraamat 2007: 595). Mati Hint (1998: 258) on myös sitä mieltä, että jokainen meistä pystyy olemassa olevia sanamuotoja käyttäessään luomaan uusia onomatopoeettisia ja deskriptiivisiä sanoja.

Anu-Reet Hausenberg (1979: 33) on sitä mieltä, että puhuttaessa vierasta kieltä käytämme onomatopoeettisia ja deskriptiivisiä sanoja harvoin ja varovaisesti. Se antoi hänelle ainetta tutkia miten Viro-suomi ja Suomi-viro sanakirjat auttavat ekspressiivisanojen käyttäjää. Hausenberg käytti Viro-suomi sanakirjaa, joka oli ilmestynyt 1972 ja Suomi-viro sanakirjaa (1971). Jopa ensimmäiset sattumalta valitut sanat varmistivat hänelle, että oikeiden vastineiden löytäminen ei olekaan helppoa. Molemmat sanakirjat, sekä Viro-suomi että Suomi-viro, antavat runsaasti vastineita yhdelle sanalle, sen takia on sopivan sanan löytäminen vaikea. Sanat voivat olla polyseemisiä, mutta niitä käytetään eri tapauksissa ja niillä on eri merkitys. Hausenberg on sitä mieltä, että sanakirjoissa tulisi ottaa enemmän huomioon onomatopoeettiset ja deskriptiiviset sanat ja niiden vastineet. Hyvä olisi, jos joka sanan jäljessä olisi kerrottu miten tai missä sitä käytetään.

Reili Argus (2004: 19) on todennut, että viron kielen ikonisia sanoja, mukaan lukien onomatopoeettisia sanoja, on käsitelty ennen kaikkea tulkkausongelmien kannalta. Niitä on vuonna

1979 käsitellyt Hausenberg, vuonna 1997 Mikone, vuonna 1997 Veldi ja vuonna 2003 Jürvetson. Ulla Vanhatalo (2001: 131) on pohtinut, että miten on ylipäättänsä mahdollista löytää tietyille ekspressiivisanelle merkitykseltään ja käytöltään samanlainen vastine toisesta kielestä. Vanhatalo (2001:131) toteaa, että täsmälleen samanlaisen lekseemin löytäminen toisesta kielestä ei ole mahdollista ja päämääränä olisi löytää ”mahdollisemman tarkka likiarvo”. Hän on asiaa käsitellyt verbien kannalta ja on sitä mieltä, että ekspressiivisanojen merkitys käy ilmi vasta kontekstista. Sama ekspressiivisana voi kuvata esimerkiksi eri asioita. Lähtökohtaisena juuri siitä syystä olen analyysin osiossa käsitellyt kokonaislauseita.

Virolaiset ovat myös sitä mieltä, että on lähes mahdotonta kääntää vironkielisiä onomatopoeettisia sanoja muihin intoeurooppalaisiin kieliin. Enn Veldi (2001: 137) toteaa, että juuri siitä syystä olisi ajankohtainen miettiä Viro-englanti onomatopoeettisen sanakirjan laatimista. Ranskalainen Charles Nodier (1808) saattaa olla ensimmäinen, joka julkisti onomatopoeettisen sanaston sanakirjan. Enn Veldi pitää tärkeänä sitä, että onomatopoeettisen sanan kohdalla sanakirjassa tulisi myös olla maininta siitä, millainen esine tai elävä olento tuottaa kyseistä ääntä, mitä onomatopoeettinen sana jäljittelee. Enn Veldin (2001: 143) onomatopoeettisesta sanakirjasta hyötyisivät kielentutkijat ja kääntäjät. Sanakirjan tiedolla voisi Veldin mukaan jopa parantaa kaksikielisiä sanakirjoja.

Reili Argus usko, että onomatopoeettiset sanat muodostavat varhaisen iän puheessa merkityksellisen osan. Uskotaan, että onomatopoeettiset sanat auttavat kehittämään lapsen kieltä. Virossa ovat Reili Argus ja Helen Kõrgesaar (2014: 40) tutkinut kahden lapsen puhetta ja saanut tulokseksi, että molempien lasten (tyttö 1,3 ja poika 1,7-vuotias) puheessa esiintyy onomatopoeettisia sanoja 9-10%. Argus on todennut, että keskimäärin lapsen täyttäessään kaksi vuotta vähenee onomatopoeettisten sanojen määrä merkittävästi ja jäävät vain ne, jonka käyttöä hoivakieli tukea. Häkkinen (1997: 100) toteaa, että lastenkielessä ja hoivakielessäkin tosiaan löytyy äänteellisesti motivoituja sanoja (esimerkiksi *ammu* ja *hauva*) ja ne voivat levitä yleiskieleen. Mati Hint (1998: 258) tuo esimerkkinä sen, että hoivakielessä on melkein kaikilla kotieläimillä deskriptiiviset nimitykset (v. *nurr* tai *näu-näu*, s. *miau*; v. *aua*, s. *hau-hau*).

Aikaisemmin on ekspressiivisiä sanoja lastenkirjassa tutkinut Kaisa Riihimäki (2020). Riihimäki valitsema aineistolähde on *Heinähattu, Vilttitossu ja ärhäkkä koululainen*. Hän tarkastelee tutkimuksessa sen lisäksi selkoversiossa esiintyviä ratkaisuja ekspressiivisanoille eli miten niitä on muokattu selkoversioon.

Hanna Kärki (2017) tutkii suomen ja viron onomatopoeettisia verbejä pro gradu -tutkielmassa. Hän koosti kyselyn, joka sisälsi 17 onomatopoeettista verbiä. Kärki kyseli äidinkielsiltä suomalaisilta viron onomatopoeettisista verbeistä ja virolaisilta suomen vastaavista verbeistä. Kummankaan ryhmän vastaajat eivät osanneet kyseistä vierasta kieltä. Kärki kyselyssä oli käytetty kolme minun analyysissäni käyttämää verbiä: *huhuilla* (v. *uhuutama*), *pöristä* (v. *sumisema*) ja *kohista* (v. *pahisema*).

Heinike Heinsoo (2004) on myös laatinut suomenkielisen testin ja antanut sen äidinkielisille suomalaisille ja hyvin suomea osaaville virolaisille. Kuusi minun käsittelemistäni verbeistä löytyi Heinike Heinsoon (2004) testistään: *murista*, *surista*, *kohista*, *korista*, *mutista* ja *kahista*. Hän pyysi testissä arvaamaan äänen tuottajaa ja millaista ääntä se tekee.

2.3 Ikonisuudesta ja äännesymboliikasta

Enn Veldi toteaa, että yleisesti on tiedetty tosiasia, että onomatopoeettisten sanojen runsaus vaihtelee maailman eri kielissä. Sellaisten ääntä kuvailevien sanojen osuus Karlssonin (1994: 13) mielestään koko sanastosta on pieni, korkeintaan 1-2%. Hän on kuitenkin sitä mieltä, että suomen ja viron kielessä niitä on enemmän kuin indoeurooppalaisissa kielissä. Mart Mäger (1959: 522) toteaa jo vuonna 1959, että itämerensuomen kielet ovat hyvin rikkaita nimenomaan onomatopoeettisten sanojen kannalta. Virolaiset kielentutkijat (esim. Enn Veldi, Huno Rätsep, Mihkel Veske ja Jakob Hurt) uskovat, että viron kielessä on enemmän onomatopoeettisia sanoja kuin indoeurooppalaisissa kielissä. Priit Põhjala (2016: 5) toteaa myös, että viron kielessä on itämerensuomen kielille ominainen piirre: onomatopoeettisten sanojen runsaus ja sen avulla pystytään matkimaan aitoja luonnonääniä. Suomen itämurteissa sanotaan sellaisten sanojen määrä olevan melkein rajaton (Mikone 2002a: 13). Heinsoo ja Saar (2015: 55) toteavat myös, että itämerensuomalaiset kielet ovat erittäin rikkaita onomatopoeettis-deskriptiivisten sanojen puolesta. Huno Rätsep (1983: 544) on sitä mieltä, että viron sanavartaloista on noin 20 % ekspressiivisiä. Leskinen on tutkinut suomen kielen ekspressiivisanoja ja tehnyt havainnon, että Nykysuomen sanakirjassa on koko aineistosta 7,3 % ekspressiivisanoja.

Ekspressiivisanoissa on tutkittu sanan vartalossa olevia vokaaleja. Eve Mikosen (2001: 81) mukaan: “vokaaliaineksen vaihtuminen osoittaa yleensä muutosta kuvattavan äänen laadussa”.

Mikko Korhonen (1993) käsittelee äännesymboliikkaa kirjassa *Kielen synty* ja on sitä mieltä, että nykykielissä äännesymboliikkaa osoittavat ekspressiivisanat. Hänen mielestään onomatopoeettinen sana on ääntä jäljittelevä (usein luonnon ääntä matkiva) ja se edustaa äännesymboliikkaa. Kun taas deskriptiivisellä eli kuvailevalla sanalla kuvaillaan muutakin kuin ääntä.

”Onomatopoeettisten sanojen runsauden takana on se seikka, että niissä käytetään tietoisesti hyväksi äänteiden akustista ilmaisuvoimaa ja tämän kautta päästään suureen variaatioon” (Korhonen 1993: 302-303). Korhonen (1993: 303) tuo hyviä esimerkkejä esimerkiksi siitä, miten vaihtamalla sanassa alkukonsonanttia saadaan erilaisia sanoja (*hurina – kurina – murina – nurina – purina – surina*).

Deskriptiivisissä ja onomatopoeettisissa vironkielisissä sanoissa tulee esille paremmin kuin muualla äännesymboliikka – motivoitu yhteys sanan äänteellisen muodon ja merkityksen välillä. Sanan sisäinen konsonanttiyhdistelmä antaa eteenpäin äänen terävyyttä, momentaaniisuutta tai katkonaisuutta, yksinäinen konsonantti äänen jatkuvuutta, monotonisuutta, yhdenmukaista toistuvuutta.

Renate Pajusalu (2009: 26) puhuu kirjassa *Sõna ja tähendus* (Sana ja merkitys) ikoneista eli merkeistä, joiden muoto jollakin tavalla muistuttaa sisältöä/merkitystä. Anni Jääskeläisen (2012: 72) mukaan ”ekspressiiviset sanat ovat ikonisia: niiden äännerakenne esittää tai jäljittelee tarkoitettua imitoiden sitä tai sen tuottamaa ääntä”. Ikonisuus kielessä voidaan jakaa jäljitteleväksi (*imitative*) ja struktuuriseksi. Puhutussa kielessä on pääsääntöisesti jäljitteleviä onomatopoeettisia sanoja, joiden vartalon äänteellinen rakenne muistuttaa ääntä, mitä ne kuvaavat. Esimerkiksi *sahin* (s. *havina*), *solin* (s. *solina*), *auh* (s. *hau*), *kikerikii* (s. *kukkokiekuu*), *kopp-kopp* (s. *kop-kop*). Samalla ei ole edes niitten sanojen kohdalla kyseessä ehdottomat ikonit, koska yhtäkään luonnonääntä ei ole mahdollista toistaa täsmällisesti ihmiskielen ään-teillä. Onomatopoeettisissa sanoissa on paljon konventionaalisuutta, sen takia eri kielten saman merkityksen onomatopoeettiset sanat saattavat usein olla melko erilaisilla äänteellisillä rakenteilla ja siitä syystä tulee niitä niin lapsella kuin toisen kielen oppijalla oppia samalla tavalla kuin muita symboleita.

Eri kielissä tulkitaan sama ääni eri tavoilla. Kaija Kuiri (2000: 10) puhuu onomatopoeettisten sanojen symbolisuudesta, koska esimerkiksi eläinten tuottamia äännähdyksiä kutsutaan eri kielissä eri sanoin. Pitkään on mietitty, miksi eläimet eri kielissä sanovat eri tavalla. Põhjalan (2016:5) mukaan vastaus piileskelee ihmisessä ja hänen kielessään, siitä syystä eroakin sa-

man eläimen ääntely kielittäin. Pystyessään matkimaan esimerkiksi kissan naukumista, kääntää ihminen sen oman kielen foneemeiksi. Eri kielissä on kuitenkin eri foneemit ja niitä pystytään yhdistämään tietyllä tavalla. Priit Põhjala (2016: 5) antaa hyvän esimerkin suomen kielestä, missä vokaaliharmonia rajoittaa etuvokaalien *y* (*ü*), *ä*, *ö* esiintymisen sanoissa samanaikaisesti takavokaalien *u*, *a*, *o* kanssa. Hän uskoo, että siitä syystä ei pysty suomalainen sanoamaan *näu* ja *näuguma*, vaan sanoa sen sijaan *miau* ja *naukua*.

3. AINEISTO

Tässä luvussa käsittelen aineistokokonaisuutta, Hannele Huovia ja hänen tuotantonsa tarkemmin. Huomioon keskipisteessä ovat *Urpo ja Turpo* -kirjat, koska ne ovat tutkimuksen pääaineistona. Esittelen leikkikarhut ja selitän, millainen rooli heillä on kirjoissa. Alaluvussa 3.3 keskityn Urpon ja Turpon kääntäjään Mare Ollisaareen.

3.1 Tutkimuksen aineistokokonaisuus

Olen valinnut tutkielmani aineistoksi lastenkirjat *Urpo ja Turpo* (U ja T), *Urpo, Turpo ja Ihanaa* (U, T ja I) ja *Urpon ja Turpon joulu* (U ja T j) ja niiden vironkieliset käännökset *Urbo ja Turbo* (2005), *Urbo, Turbo ja Ihvahvaa* (2006) ja *Urbo ja Turbo jõulud* (2007). Teokset ovat osa *Urpo ja Turpo* -kirjasarjaa, jonka ensimmäinen osa julkaistiin 1987 ja sarjan viimeinen, seitsemäs osa vuonna 2013. Tutkielmassani käytän vuonna 2003 painettua 12 eri tarinaa sisältävää 39 sivuista *Urpo ja Turpo* -kirjaa. Toinen kirja, *Urpo, Turpo ja Ihanaa* (painettu 2003), on 67 sivuinen ja sisältää 18 tarinaa. Kolmas kirja, jota käytän, on *Urpon ja Turpon joulu* (painettu 2006). Siinä on 94 sivua ja 23 tarinaa. Suomenkielisen esimerkkilauseen loppussa käytän sivunumeroa. En laittanut sivunumeroa vironnetun lauseen loppuun, koska ne ovat samat.

Yhteensä aineistostani löytyy 34 onomatopoeettista verbiä ja kaksi deskriptiivistä (*pillahtaa, pulputa*) verbiä, yhteensä 36 sanaa. Esiintymiä on tutkimuksessani kaiken kaikkiaan 52, joista yhdeksällä kerralla on kyseessä verbin johdos (*niiskutuksen, naurunhyrinänsä, pörinä, pö- rinänsä, ulina, havinaa, korisevaksi, kilinä, ryminän*). Johdokset muodostavat esiintymisistä 17 % osuuteen. Onomatopoeettisia verbejä esiintyi 39 eli 75% ja deskriptiivisiä neljä eli lähes 8% kaikista esiintymisistä.

Tutkimuksen kohteena ei ole imitatiivien eli onomatopoeettisten interjektioiden käsittely. Lukuun ottamatta sitä, että kääntäjä Mare Ollisaari käytti *ryskyen* verbin vironnoksessa interjektiota *raksaki*.

3.2 Hannele Huovi ja Urpo ja Turpo

Päivi Marja Hannele Eskola, tyttönimi Huovi, kirjoittaa nimellä Hannele Huovi. Hän on syntynyt 19.03.1949 Kotkassa. 60-luvun lopulta vuoteen 1983 hän teki radioon lastenohjelmia, hän oli vapaa toimittaja Oy Yleisradio Ab:ssa (Rantala 1994: 46). Esikoisteos *Jos olet yksin ja salaa: satuja, runoja ja lauluja vuodenaikojen hengityksen tahdissa* ilmestyi vuonna 1976. Nykyään hän on vapaa kirjailija ja asuu Keuruulla Keski-Suomessa. Kirjailija on opiskellut Helsingin yliopistossa kotimaista kirjallisuutta ja suomen kieltä, sen lisäksi vielä fonetiikkaa. Tampereen yliopistossa hän opiskeli tiedotusoppia.

Hannele Huovi on kansainvälisesti tunnettu lasten- ja nuortenkirjailija. Hänen kirjojansa on käännetty pohjoismaisten kielten lisäksi englanniksi, saksaksi, viroksi ja japaniksi. Huovi on seikkailevien leluhahmojen Urpo ja Turpo -hahmojen luoja. Hän on kirjoittanut kirjoja myös aikuisille, sen lisäksi hän on tehnyt aapisia, lukukirjoja, runoja, proosaa, novelleja, satuja, kertomuksia, näytelmiä ja elokuvakäsikirjoituksia. Huovi on suomentanut yli neljäkymmentä lastenkirjaa. Huovi on saanut lukuisia kirjallisuuspalkintoja, esimerkiksi vuonna 2004 hän sai Suomen Leijonan Pro Finlandia -mitalin, 2002 Topelius-palkinnon teoksestaan *Höyhenketju* ja H. C. Andersen-kilpailussa hän saavutti kolmannen sijan (1996). Seija Kitula (Loivamaa 2003: 83) on sanonut hänen tuotannostansa seuraavaa: ”se on rikas, runsas ja erilaisia rajoja tunnustamaton”.

Urpo ja Turpo -kirja ilmestyi ensimmäistä kertaa vuonna 1987. Kuvituksen sille kirjalle on tehnyt Jukka Lemmetty. Virossa *Urpo ja Turpo (Urbo ja Turbo)* kirja ilmestyi vuonna 2005 ja kirjan lopussa oli myös lauluja *Urpon ja Turpon laulukirjasta*, joka alun perin ilmestyi vuonna 1996. Laulukirja syntyi yhteistyössä musiikkipedagogien kanssa ja sisältää loruja, lauluja ja leikkejäkin.

Seuraava kirja karhuista ilmestyi vuonna 1991, *Urpo, Turpo ja Ihanaa*. Karhujen lisäksi kirjassa seikkailee hevonen Ihanaa, jonka puhevika saa hänet hirnumaan *ihanaa*. Kirjan lopussa karhujen kaveri joutuu kuitenkin myyjäisiin ja lähtee toiseen perheeseen. Virossa ilmestyi *Urpo, Turpo ja Ihanaa (Urbo, Turbo ja Ihvahvaa)* vuonna 2006. *Urpo ja Turpo* -kirjoja on käännetty myös ruotsiksi ja venäjäksi.

Urpo ja Turpo -kirjat:

- *Urpo ja Turpo* (1987)
- *Urpo, Turpo ja Ihanaa* (1991)
- *Urpo, Turpo ja Himuinen ÄM* (1997)
- *Urpo ja Turpo Villissä lännessä* (2003)
- *Urpon ja Turpon joulu* (2006)
- *Urpo ja Turpo avaruudessa* (2011)
- *Urpo, Turpo ja hirveä Irvisaurus* (2013)
- Vuonna 1996 on julkaistu *Urpon ja Turpon laulukirja* ja vuonna 1999 levy *Urpo ja Turpo - lauluja Urpon ja Turpon laulukirjasta*.

Liisa Helminen on tehnyt Urposta ja Turposta 1996–1997 kolmetoistaosaisen lyhytanimaatio-sarjan, joka on toteutettu nukkeanimaationa televisioon. Sarjassa Urpon ääninäyttelijänä on Seppo Pääkkönen ja Turpon Antti Pääkkönen, jotka ovat veljeksiä. Hannele Huovi kirjoitti itse sarjaan tunnuslaulun, jonka esittää Sonja Lumme.

Ensimmäinen *Urpo ja Turpo* -teatteriesitys oli vuonna 1994 Teatteri Eurooppa 4:n lavalla. Sen jälkeen karhut ovat esiintyneet Vaasan kaupunginteatterissa, Jyväskylän kaupunginteatterissa ja Kouvolan teatterissa. *Urpo ja Turpo* olivat pääosassa myös joulunalla 2005 lähetetyssä radiosarjassa, joiden tekstien pohjalta syntyi myöhemmin teos *Urpon ja Turpon joulu* (2006).

Urpo ja Turpo ovat Hannele Huovin kirjoittamassa lastenkirjasarjassa esiintyvät leikkikarhut. Urpo on harmaa ja töpöhäntäinen ja pitää kukkasista. Turpo on pieni ja ruskea, hurjapäinen seikkailija. Karhut asuvat vihreän talon yläkerrassa lastenhuoneessa. Samassa talossa asuvat myös Poika, Tyttö, Vauva sekä heidän vanhempansa. Karhut lukevat mielellään satuja ja saavat niistä usein ideoita, miten asioita tehdään, esimerkiksi miten ritarit pitävät turnajaisia ja millainen niiden linnan täytyy olla. Heidän seikkailunsa alkavat aina silloin kuin ihmisiä ei ole lähellä, aloittajaksi on usein Turpo, koska Urpo on arka mietiskelijä. Oikeastaan on ihmisten rooli kirjoissa aika pieni verrattuna karhujen rooliin. Viimeiset kyllä seuraavat perheenjäsenien tekemisiä, mutta karhut ovat pääasiallisesti ne, jotka tekevät kepposia ja sukeltavat seikkailuihin.

Karhujen nimet ovat tosielämästä, eräänä päivänä Hannele Huovin (2014) poika Kuisma ilmoitti leikkikarhujen nimien olevan Urpo ja Turpo. Nimet jäivät äidin mieleen ja niistä syntyi kirja *Urpo ja Turpo*. Nämä kaksi olemassa olevaa leikkikarhua ovat edelleen tallessa Hannele Huovin työhuoneessa. Ajan kuluessa kirjoja on lisääntynyt ja niitä on julkaistu jo seitsemän kappaletta.

Urpo ja Turpo -kirjojen keskeinen elementti on huumori, joka näyttäytyy lapsille ja aikuisille hieman erilaisessa valossa. Karhuhahmot tutkivat maailmaa lastenhuoneesta käsin ja näkevät arkipäiväiset elementit uudessa, jopa filosofisessa valossa. Niinpä karhut tekevät mäyräkoirasta laivan ja ihmettelevät joulukiireiden alla, kuinka hermon voi menettää. Sinikka Nopolan (2000: 18) mielestä ovat karhut ulkoisesti yhtä haavoittuvia kuin ihmiset. Kun Urpo hukkaa hetkeksi nenänsä, se itkee.

Hannele Huovi (2004b: 254) on kertonut teostensa virikkeistä, taustoista ja rakenteesta Päivi Heikkilä-Halttunen kirjassa *Matka mielikuvitukseen*. Huovi (2004b: 255) toteaa kirjassa, että kirjailija on imuri, joka nielee tapahtumia ja ihmisiä, jotka osuvat hänen tielleen. Huovi uskoo, että loppujen lopuksi kaikki kirjat syntyvät lukemalla. On mainiota, että kirjailijana hän arvostaa lukemisen tärkeyden, eikä vaan keskitty kirjoittamiseen. Huovi (2019) on sanonut lähtökohdistaan seuraavaa: ”Aikuisille kirjoittaminen on itsensä auki repimistä. Lapsille kirjoittaessa sitä taas hoitaa itsensä kuntoon”.

Hannele Huovi (2004b: 259) puhuu ”mielikuvituksen ja leikin voimasta: leikin alueella voi elää ikuisuudessa, ikuisessa nyt-hetkessä, kuolemattomana ja ajan voi jopa pysäyttää”. Huovi kirjoitti ensimmäisen *Urpo ja Turpo* (1987) kirjan, kun hänen lapsensa (kirjailijalla on neljä

lasta, syntynyt 1975, 1977, 1981, 1985) olivat pieniä ja lastenhuoneessa oli kaaos. Huovi toteaa, että hänen mielessänsäkin oli silloin monesti tunne liian suljetusta tilasta. *Urpon ja Turpon* kirjan kirjoittaminen oli kirjailijalle leikki, joka antoi mahdollisuuden paeta kaaoksesta eheään leikin maailmaan. Se antoi Huoville voimaa selvitä arjesta. Huumori ja leikki ovat *Urpo ja Turpo* -kirjojen tärkein viesti. Huovi (2004b: 260) jopa toivoo, että ”Urpon ja Turpon esimerkki avaisi lasten mielikuvitusta ja innostaisi heitä leikkimään. Leikki vie toiseen maailmaan, vapaalle vyöhykkeelle. Huumori keventää matkaa ja nostaa ulos arjesta”. Kirjoittaminen on Hannele Huoville (2004b: 261) suoja-alue, jossa voi etsiä ja tunnistaa omaa vapautta.

Hannele Huovin tuotannolle on ominaista kielellä leikkittely, sen takia hän mumisee ääneen, kun hän kirjoittaa. Hänelle on tärkeää kuulla lauseen rytmi ja sointi. Huovi (2004a: 15) haluaa, että teksti mahtuu suuhun ja sitä olisi mukava lukea ääneen. Lastenkirjoissa tämä onkin välttämätöntä ottaa huomioon, koska ne luetaan usein ääneen.

Löysin ainoastaan yhden Tiia Hiissa (2010: 44) pro gradu -tutkielman, jossa on jonkun verran käsitelty Urpo ja Turpo -hahmoja. Kyseessä on päiväkodissa toteutunut Urpo ja Turpo -projekti, joka kesti koko toimintavuoden. Projektin aihe löytyi sille, että kirjastosta haettiin monenlaisia kirjoja luettavaksi ja 5–6-vuotiaiden lasten suosikiksi osoittautuivat *Urpo ja Turpo* -kirjat. Käytettiin myös Urpo ja Turpo laulu- ja musiikkimateriaalia. Olennainen oli kirjoissa sisältyvä satumaailma. Hiissa (2010: 46) tuo esille sen, että aihetta käsiteltiin lapsen kehitystasoa huomioiden muun muassa leikkien, satujen, lorujen, laulujen, draaman, retkien ja liikunnan kautta.

Hannele Huovin tuotantoa ei ole tutkittu paljon. Kaisu Rättyä (2007) käsittelee väitöskirjassa Hannele Huovin neljä kirjaa: *Madonna*, *Vladimirin kirja*, *Tuliraja* ja *Lasiaurinko*. Teos ei kuitenkaan rajoitu ainoastaan Huovin nuortenromaaneihin, vaan se antaa kattavan kuvan nuortenkirjallisuuden kehittymisestä 1900-luvun jälkipuoliskolla. Anna Pulkkinen (2015) selvittää proseminariryössä millainen ympäristö Huovin saturunojen luonto on ja kuinka siitä tulee ihmeellinen ja mystinen satumaailma. Anna Kaiku (2006) pro gradu -tutkielmassa eritellään ja tulkitaan myyttisiä aineksia, käytetään syvyyspsykologista ja uskontotieteellistä kirjallisuutta sekä naistutkimusta. Miia Rautiainen (2007) tutkii Hannele Huovi *Madonna* kirjassa anoreksian saamia merkityksiä.

3.3 Urpon ja Turpon kääntäjä Mare Ollisaar

Urpo ja Turpon -kirjat on kääntänyt viron kielelle Mare Ollisaar. Hän on syntynyt vuonna 1934. Ollisaar opiskeli Tarton yliopistossa viron kieltä ja kirjallisuutta, hän valmistui vuonna 1958. Ollisaar on kääntänyt kolmen *Urpo ja Turpo* -kirjan lisäksi kaksi muuta kirjaa. Vuonna 2009 hän käänsi Riitta Jalosen *Tyttö ja naakkapuu* (Tammi 2004) kirjan nimellä *Tiidruk, puu ja taevalinnud*. Mieheensä (Martin Ollisaar) kanssa on Ollisaar kääntänyt Eeva Niinivaaran kirjan *Yhä paistaa sama aurinko, Elämää nuoruuteni Eestissä ja Suomessa* (Otava 1988). Kirja julkaistiin vuonna 1994 nimellä *Ikka paistab seesama päike: elu mu noorusaja Eestis ja Soomes*.

Olin yhteydessä Mare Ollisaareen puhelimitse ja hän totesi, että *Urpo ja Turpo* -kirjojen kääntämistä hän piti vaikeana työnä. *Made in* oli hänen mielestään kaikista vaikein kappale kääntää, koska siellä karhut menivät kylpyyn ja ekspressiivisiä sanoja oli paljon (katso tarkemmin U, T ja I, s. 22–25). Hän käytti sanakirjoja ja yritti monta kertaa laittaa eri sanoja lauseeseen. Luki niitä ääneen ja antoi tuttaviansakin lukea. Mare Ollisaar on sitä mieltä, että ääneen lukiessa huomaa heti, sopiiko sana lauseeseen vai ei. Ollisaar totesi, että hänellä ei ole ollut hauskeempaa työtä kuin *Urpon ja Turpon* -kirjojen kääntäminen. Hän luki Urpoa ja Turpoa ensimmäistä kertaa enemmän kuin 25 vuotta sitten. Silloin perheeseen syntyi ensimmäinen lapsenlapsi ja he saivat lahjaksi *Urpo, Turpo ja Ihanaa* kirjan. Hän luki sitä heti viroksi lapsenlapselle ja siitä lähtien hän halusi kääntää kirjan. Ollisaari on lukenut lapsenlapsille kääntämiään tekstejä ja kysynyt heiltä neuvoja. *Urpo, Turpo ja Ihanaa* otsikkoa hän rupesi kääntämään ottamalla sanan *ihahaa* ja alkoi lisätä tavuja. Niin syntyikin sana *ihvahvaa*. Mare Ollisaar kysyi kääntäessään neuvoa myös kirjailija Hannele Huovilta, joka on kirjoissaan käyttänyt sanoja, joille on vaikea löytää vastineita. Mare Ollisaaren mielestä *Urpo ja Turpo* -kirjoissa on nautintoa, jota on vaikea kääntää viroksi, mutta hän yritti kuitenkin ja teki parhaansa. Ollisaar kirjoitti monta kertaa käännökset uudestaan ja antoi perheenjäsenilleen luettavaksi. Hän käytti synonyymisanakirjoja ja yritti löytää parhaat vastineet.

ANALYYSI

Urpo ja Turpo -kirjoissa on runsaasti ääntä ilmaisevia onomatopoeettisia sekä deskriptiivisiä verbejä ja niiden johdoksia, yhteensä 36. Esiintymiä on kaiken kaikkiaan 52. Olen ryhmitellyt sanat kolmeksi pääryhmäksi ja käsittelen niitä omissa alaluvuissaan seuraavasti: ihmisen äänet (4.1), eläinten äänet (4.2) ja luonnon tai muun ympäristön äänet (4.3). Sen lisäksi olen äänen tuottajan tai merkityksen pohjalta muodostanut alaryhmiä. Juha Leskinen (2001: 42) on imitatiivien ryhmityksessä ottanut huomioon samat kriteerit kuin pro gradu -tutkielmassani minäkin olen tehnyt. Leskinen (mp.) jakoi sanat kahteen pääryhmään ja otti huomioon äänilähteet. Hänen ryhmänsä ovat ”a) elävien olentojen eli ihmisten ja eläinten äännähdyksiä jäljittelevät, b) luonnon ja muun ympäristön ääniä kuvailevat imitatiivit” (Leskinen 2001: 42). Käsittelen imitatiivien sijaan ainoastaan onomatopoeettisia ja deskriptiivisiä verbejä ja niiden johdoksia. Leskisen ryhmästä a olen tehnyt kaksi erillistä pääryhmää, jotta hahmottaminen olisi helpompaa.

4.1 Ihmisen äänet

Ihmisen ääntä jäljitteleviä ekspressiiviverbejä on *Urpo ja Turpo* -kirjoissa yhteensä 13 eli 36% koko käsiteltävästä sanastosta. Tässä alaluvussa ovat tutkimuskohteina itku (*pillahtaa* ja *niiskuttaa*), nauru (*hiehittää* ja *hyristä*), hiljainen puhe (*mumista*, *porista* ja *supattaa*), huutaminen (*huikata*, *huhuilla*, *kiljua* ja *ulvoa*) ja vihasuutta ilmaisevat äänet (*äristä* ja *murista*). Käsittelen yhteensä kahtatoista onomatopoeettista- ja yhtä deskriptiiviverbiä (*pillahtaa*). Johdoksista ovat mukana *niiskutus* ja *hyrinä*. Olen ottanut huomioon sen, että *Urpo* ja *Turpo* ovat personifioituja eläimiä eli he käyttäytyvät ja puhuvat niin kuin ihmiset.

4.1.1 Itkua ilmaisevat äänet

Hannele Huovi käyttää itkemisestä deskriptiiviverbiä *pillahtaa*, onomatopoeettista verbiä *niiskuttaa* ja sen substantiivijohdosta *niiskutus*. Esiintymiä on yhteensä viisi. Käsittelen tässä ja seuraavissa alaluvuissa kunkin verbin ja sen saamat käännökset erikseen.

pillahtaa

Sanaa *pillahtaa* käytetään aina itkemisestä. Nykysuomen sanakirjan mukaan se tarkoittaa 'puhjeta itkemään, purskahtaa itkuun' (s.v. *pillahtaa*). *Pillahtaa* on deskriptiiviverbi. Suomi-viro-suursanakirja antaa *pillahtaa itkuun* vironkieliseksi vastineeksi *nutma pursata, nutma pahvatada, nutma puhkeda* (s.v. *pillahtaa itkuun*). Viro-suomi sanakirja antaa *nutma puhkeda* suomenkieliseksi vastineeksi *pillahtaa/purskahtaa itkuun* (s.v. *nutma puhkeda*) ja *nutma pursata* vastineeksi *purskahtaa/puhjeta/pillahtaa/ratketa itkuun/itkemään* (s.v. *pursata nutma*). Se on *Urpo ja Turpo* -kirjojen kaikista ekspressiivisanoista selkein luokiteltava, ja löysin siitä kolme esimerkkiä:

- 1a. Silloin Urpo *pillahti* itkuun. (U, T ja I, s. 47)

käännös: Siis *purskas* Urbo nutma.

- 1b. Tyttö *pillahti* itkuun, sillä kuusi oli hänen mielestään kaikkein rumin joulukuusi minkä hän ikinä oli nähnyt. (U ja T j, s. 68)

käännös: Tüdruk *puhkes* nutma, sest kuusk oli tema meelest kõige inetum jõulupuu, mida ta kunagi näinud.

- 1c. Barbi *pillahti* taas itkuun. (U ja T j, s. 82)

käännös: Barbi *puhkes* taas nutma.

Esimerkkilauseiden käännöksissä on käytetty Suomi-viro-suursanakirjan mukaisia käännöksiä: *purskas ja puhkes nutma*. Kaikissa kolmessa (1a, 1b, 1c) lauseessa on suomenkielisessä

alkutekstissä käytetty sanaparia: *pillahti itkuun*. Kääntäjä on ensimmäisessä 1a lauseessa käyttänyt vironkielistä käännösvastinetta *purskas nutma*. Esimerkeissä 1b ja 1c hän on käyttänyt kuitenkin vastinetta *puhkes nutma*. Uskon, että se voisi johtua siitä, että ensimmäinen lause on eri kirjasta poimittu kuin kaksi viimeistä esimerkkiä. Viron kielessä on sama ilmaisu *pillahtaa itkuun* = *nutma puhkeda* ja molemmat sanakirjat antoivat saman vastineen. Oman näkemykseni mukaan käännösvastineeksi sopisi kuitenkin *nutma puhkeda* kaikissa lauseissa, koska *nutma pursata* tarkoittaa mielestäni äkillistä ja tunteellista itkua. Verbiä *pursata* käytetään yleensä runsaasta ja äkillisestä veren- tai vedenvuodosta (katso sivu 50). Hannele Huovi ei myöskään käyttänyt fraasia *purskahtaa itkuun*. Deskriptiivisyys on vironnoksessa tallella.

niiskuttaa

Nykysuomen sanakirja antaa verbin *niiskuttaa* vastineeksi *nyyhkyttää* (s.v. *niiskuttaa*). *Niiskutus* on *niiskuttaa*-verbistä johdettu teonnimi. Otin mukaan substantiivin *niiskutus*, koska siihen sisältyy *niiskutta*-verbin juuri. Onomatopoeettisen *niiskuttaa*-verbin merkitystä kuvataan Kielitoimiston sanakirjassa seuraavasti 'vedellä äänekkäästi ilmaa nenän kautta; myös itkemisestä, itkun äänestä'. Suomi-viro-suursanakirja antaa *niiskuttaa* käännösvastineeksi *nuuksuda, nuutsuda* (s.v. *niiskuttaa*) ja *niiskutus* vironkielinen vastine on *nuuksumine* (s.v. *niiskutus*). Viro-suomi sanakirja antaa *nuuksuda* vastineeksi enemmän vaihtoehtoja: *nyyhkyttää, nyyhkytellä, nyyhkiä, niiskuttaa, niiskutella* (s.v. *nuuksuda*). *Nuuksumine* suomenkieliset vastineet ovat *nyyhkyttäminen, nyyhkytys, niiskutus ja niiskuttelu* (s.v. *nuuksumine*). *Urpo ja Turpo* -kirjoista löysin siitä kaksi esimerkkiä:

2a. Urpo lopetti *niiskutuksen*. (U ja T, s. 12)

käännös: Urbo jättis *nuuksumise järele*.

2b. Ei varsinkaan potkujänistä! Urpo *niiskutti*. (U, T ja I, s. 58)

käännös: "Igatahes mitte ÜLI-konna!" *nuutsatas* Urbo.

Esimerkkilauseessa 2b on käytetty *niiskuttaa*-verbiä ja esimerkissä 2a on käytetty sen substantiivijohdosta *niiskutus*. Vironkielisissä 2a käännöksessä on käytetty Suomi-viro-suursanakirjan vastinetta. Käännöstä 2b voisi ehkä terävöittää valitsemalla sanaa *nuuksuda*, sillä sana *nuutsatama* tuntuu vieraalta, eikä Suomi-viro-suursanakirja antaa sellaista vastinetta. *Nuutsatama* sanalle on annettu merkitys viron kielessä, se on 'hetkeksi itkeskellen, hiljaisesti äännähtää' (EKI ühendsõnastik 2020, s.v. *nuutsatama*). Viro-suomi sanakirjasta en kyllä löytänyt vastaavaa sanaa kuin *nuutsatama*. Onomatopoeettisuus säilyi vironnetuissa sanoissa.

4.1.2 Naurua ilmaisevat äänet

Urpo ja Turpo -kirjoissa esiintyy yksi naurua ilmaiseva onomatopoeettinen verbi *hihittää* ja *hyristä* verbin johdos *hyrinä* (yhdyssana *naurunhyrinä*).

hihittää

Hihittää tarkoittaa Nykysuomen sanakirjassa 'nauraa hiljaa, pidättyvästi, hykertäen tai kima-kasti' (s.v. *hihittää*). Se on onomatopoeettinen verbi. Suomi-viro-suursanakirja antaa *hihittää*-verbille vironkieliseksi käännökseksi *itsitada*, *naerda kihistada*, *kõkutada* (s.v. *hihittää*). Esimerkkinä on annettu nauraa *hihittää* (*naerda kihistada*, *kõkutada*). Viro-suomi sanakirja ei kuitenkaan anna *kihistada* käännösvastineeksi *hihittää*, vaan *kihertää*, *hykertää* (s.v. *kihistada*) kun taas *itsitada*-verbin suomenkieliset vastineet Viro-suomi sanakirjassa ovat *hihittää* ja *kikattaa* (s.v. *itsitada*). Löysin sanasta vain yhden esimerkin:

3a. Eikä mikään potkuPUPU! Urpo *hihitti*. (U, T ja I, s. 61)

käännös: "Ei olegi mingi üli-KONN!" *kihistas* Urbo.

Käännöksessä on käytetty Suomi-viro-suursanakirjan käännösvastinetta *kihistada*, mutta ilman sanaa *naerda*. Käännöstä voisi ehkä terävöittää valitsemalla *itsitada*-verbin, sillä se olisi

sopivampi, koska verbi *kihistada* kuulostaa vieraalta ilman sanaa *nauraa*. Viro-suomi sanakirjakin antaa *itsitada* sanan suomenkieliseksi vastineeksi **hihittää**, *kikattaa*. Verbin *kihistada* suomennokseksi antaa Viro-suomi sanakirja *kihertää* ja *hykertää*, ei alkutekstissä käytettyä **hihittää**. Jos kääntäjä olisi kääntäessään käyttänyt verbiä *itsitada*, silloin hän olisi käyttänyt sanakirjojen suoraan käännettyä vaihtoehtoa. Käännöksessä on käytetty onomatopoeettista verbiä.

hyristä

Hyristä on Nykysuomen sanakirjassa onomatopoeettinen verbi ja siitä johdettu teonnimi **hyrinä** tarkoittaa 'surista, hyrrätä, hymistä, hyräillä' (s.v. *hyrinä*). Suomi-viro-suursanakirja antaa **hyrinä** vironkieliseksi vastineeksi *vrin, urin, surin; pōrin; (kissan) nurrumine* (s.v. *hyrinä*). Esimerkkinä on annettu moottorin *hyrinä* (mootori *surin*, vaikke *pōrin*). Viro-suomi sanakirjassa tarkoittaa *ümin* 'mumina, mutina, (laulu-) hyminä' (s.v. *ümin*). Siitä naurua ilmaisevasta verbin johdoksesta löysin yhden esimerkin:

- 4a. Kärpäsellä oli pörinänsä ja Urpolla oma **naurunhyrinänsä**, jonka kärpänen saattoi kuulla katossa istuessaan. (U ja T j, s. 74)

käännös: Kärbsel on oma *surin* ja Urbol oma *naeruümin*, mida kärbes laes istudes võib-olla kuuleb.

Suomenkielisessä alkutekstissä on käytetty sanaparia **naurunhyrinä**. Yksikään sanakirja kolmesta ei viittaa, että **hyrinä** voisi olla yhteyksissä nauruun, mutta juuri sitä Hannele Huovi käyttää. Viro-suomi sanakirja antaa *ümin* vastineeksi *lauluhyminä*, mutta ei kuitenkaan verbiä **hyrinä**. Eesti keele seletav sõnaraamat (2009) antaa yhdyssanan esimerkiksi *naeruümin, lauluümin*. Käännöksessä on käytetty hyvää ratkaisua. Molemmissa kielissä löytyy yhdyssana **naurunhyrinä**, vaikka sitä ei ole sanakirjoissa tuotu esille. Onomatopoeettisuus on tässäkin tapauksessa säilynyt.

4.1.3 Hiljainen puhe

Tässä alaluvussa käsittelen kolmea onomatopoeettista verbiä: *mumista*, *porista* ja *supattaa*. Löysin näistä hiljaista puhetta jäljittelevistä verbeistä yhteensä kuusi esimerkkiä.

mumista

Nykysuomen sanakirjan mukaan onomatopoeettinen verbi *mumista* tarkoittaa 'puhua hiljaa ja epäselvästi hammasten välistä huulia tuskin liikuttaen, mutista' (s.v. *mumista*). Suomi-viro-suursanakirja antaa sanan *mumista* vastineeksi *mõmiseda* (s.v. *mumista*) ja sanan *mutista* vastineeksi *pomiseda* (s.v. *mutista*). Viro-suomi sanakirjan mukaan *mõmiseda* tarkoittaa suomeksi 'möristä, *mumista*, (karu mõmised) karhu mörisee' (s.v. *mõmiseda*). Verbi *pomiseda* tarkoittaa *mumista*, *mutista*, *jupista* (s.v. *pomiseda*). Löysin *Urpo ja Turpo* -kirjoista kolme esimerkkiä siitä:

- 5a. Ajatella, koko päivä käyttäydyttiin kunnolla, *mumisi* Urpo. (U ja T, s. 39)
käännös: Mõtelda, terve päeva käitusime korralikult," *mõmises* Urbo.
- 5b. Tuo hevonen pitäisi täyttää kunnolla! Poika *mumisi* ja nosti Ihanaan syrjään rättingsä tieltä. (U ja T, s. 31)
käännös: "See hobune tuleks korralikult täis toppida!" *pomises* Poiss ja tõstis Ihvahvaa lapi eest kõrvale.
- 5c. Se on varmaan päätellyt itse itsensä, *mumisi* Poika. (U, T ja I, s. 19)
käännös: "Ta on kindlasti ise nendega hakkama saanud," *pomises* Poiss.

Kaikissa suomenkielisissä esimerkkilauseissa (5a, 5b ja 5c) on verbi *mumista*. Suomi-viro-suursanakirjan mukaan kaikissa esimerkeissä olisi pitänyt käyttää vironkielistä vastinetta *mõmiseda*, jos olisi käytetty sanakirjan suoraa käännöstä. Se olisi onnistunut, koska viron kielessäkin käytetään esimerkiksi *poiss mõmised*. Verbeillä *mõmiseda* ja *pomiseda* on Viro-

suomi sanakirjassa samanlainen suomenkielinen vastine *mumista*. Jos kirjailija olisi käyttänyt *mumista* verbin lisäksi *mutista* verbiä, olisi kääntäminen ollut helpompaa. Kääntäjä on ratkaissut asian niin, että karhu *mumisee* (*mõmiseb*) ja poika *mutisee* (*pomiseb*). Se on onnistunut vaihtoehto jo siksi, että näin tehtäessä onomatopoeettisuus säilyy. EKI ühendsõnastik 2020 luokitteli sekä *mõmisema* että *pomisema* -verbit äänisanoiksi.

porista

Onomatopoeettista verbiä *porista* käytetään ensisijaisesti 'nesteiden, varsinkin veden poreilemisesta, mutta sitä käytetään myös puheesta' (Nykysuomen sanakirja, s.v. *porista*). Esimerkkilauseissa keskityn nimenomaan puheen osuuteen, koska tässä alaluvussa on analyysin kohteena hiljainen puhe. Alaluvussa "4.3 Luonnon tai muun ympäristön äänet" pohdin vähän enemmän veden ääntä ilmaisevaa *porista*-verbin käyttöä (katso sivu 46). Nykysuomen sanakirjassa sanotaan, että jos *porista*-verbiä käytetään puheesta, sitten se tarkoittaa 'pitää (hiljaisen puoleista) ääntä, sorista, kohista, hälistä' (s.v. *porista*). Suomi-viro-suursankirja antaa *porista* (puheesta) verbin vironkieliseksi vastineeksi *pomiseda*, *mõmiseda*, *pobiseda* (s.v. *porista*). Viro-suomi sanakirjan mukaan vironkielisen sanan *pomiseda* suomenkieliset vastineet ovat *mumista*, *mutista*, *jupista* (s.v. *pomiseda*) ja *pobiseda* vastineet *mumista*, *mutista* (s.v. *pobiseda*). Viro-suomi sanakirja ei kuitenkaan antanut *pomiseda* eikä *pobiseda* vastineeksi *porista*. Suomi-viro ja Viro-suomi sanakirjojen käännökset eroavat toisistaan. Hannele Huovi on onnistuneesti käyttänyt verbiä *porista* samassa lauseessa ja siitä saa hyvän esimerkin saman sanan eri merkityksistä (sekä kattila, että äiti *porisee*). Löysin siitä kaksi esimerkkiä:

- 6a. He katselivat, kun kattilat porisivat hellalla ja punaposkinen äiti *porisi* kattiloiden vieressä. (U ja T j, s. 49)

käännös: Nad vaatasid, kuidas potid pliidil podisesid ja punapõskne ema potide ääres *pomises*.

- 6b. Kattilat porisivat ja höyryivät ja punaposkinen äiti *porisi* ja höyrysi kattiloiden äärellä. (U ja T j, s. 50)

käännös: Potid podisesid ja aurasid ja punapõskne ema *pomises* ja higistas potide ääres.

Alkuperäisessä tekstissä on käytetty verbiä *porista* sekä kattiloista, että äidistä. Viron kielesäkin olisi saman verbin käyttäminen onnistunut, koska puheesta käytetään myös *podiseda* verbiä. EKI 2020 -sanakirjassa *podisema* verbiä käytetään 'hiljalleen ja epäselvästi (itseksseen, moittiessaan) puhumaan' (s.v. *podisema*). Kääntäjä on käyttänyt Suomi-viro-suursanakirjan vastinetta kääntäessään *porista* eli *pomiseda*. Arvelen, että kääntäjä halusi tuoda enemmän selvyyttä tekstiin ja siitä syystä käytti kääntäessä kahta eri verbiä. Onomatopoeettisuus säilyy käännetyissä tekstissä siitä huolimatta. EKI 2020 -sanakirjassa *podiseda* verbi on äänisana.

supattaa

Nyky-suomen sanakirjan mukaan onomatopoeettinen verbi *supattaa* tarkoittaa 'puhua soinnittomasti ja hiljaa, kuiskaten (varsinkin estääkseen sivullisia kuulemasta), supista, suputtaa, sipittää, sopottaa, suhkaa, kuiskia, kuiskuttaa' (s.v. *supattaa*). Suomi-viro-suursanakirja antaa *supattaa* vastineeksi (*puhua kuiskaten*) - (*kõrva*) *sosistada*, *sosiskleda*, *sosistleda*, *sosiseda* (s.v. *supattaa*). Esimerkkinä on annettu *supattaa* jotakin vierustoverin korvaan (midagi kõrvalistuja, lauanaabri, kõrva sosistada). Viro-suomi sanakirja antaa sanalle *sosistada* suomenkieliseksi vastineeksi *kuiskata*, *kuiskia*, *kuiskailla*, *kuiskuttaa*, *kuiskutella*, *supista*, *supattaa*, *sipistä* (s.v. *sosistada*). Löysin Urpo ja Turpo -kirjoista *supattaa*-verbistä ainoastaan yhden esimerkin:

- 7a. Hän *supatti* runon hevosen korvaan ja he odottivat jännittyneinä, mutta siipiä ei kasvanut. (U, T ja I, s. 46)

käännös: Ta ütles salmi tasakesi hobusele kõrva sisse ja nad ootasid põnevusega, aga tiibu hobusele ei kasvanud.

Kääntäjä ei ole käyttänyt Suomi-viro-suursanakirjan vastinetta, hän käytti *ütles tasakesi* ('sanoi hiljaa'). Sanakirjojen mukaan sopivampi vastine sanalle *supattaa* olisi *sosistada*. Käännös ei ole aivan ongelmaton, sillä käänöksessä nyt käytetty käännösvastine ei ole onomatopoeettinen.

4.1.4 Huutaminen

Huutamisesta on Hannele Huovi käyttänyt *Urpo ja Turpo* -kirjoissa neljä onomatopoeettista verbiä: *huikata*, *huhuilla*, *kiljua* ja *ulvoa*. Esiintymiä on yhteensä kuusi.

huikata

Nykysuomen sanakirjan mukaan onomatopoeettinen verbi ***huikata*** tarkoittaa 'huutaa, luikata' (s.v. *huikata*). Suomi-viro-suursanakirjassa ***huikata*** vironkielinen vastine on *hõigata*, (*huudahtaa*) *hüüatada* (s.v. *huikata*). Viro-suomi sanakirja antaa vironkielisen sanan *hõigata* suomenokseksi ***huikata***, *luikata*, *huutaa* (s.v. *hõigata*). Löysin ***huikata***-verbistä yhden esimerkin:

- 8a. Barbie ajeli Kenin kanssa kirjahyllyn ohi ja Turpo ***huikkasi*** pariskuntaa pyssähtymään. (U ja T j, s. 8)

käännös: Barbi sõitis koos Keniga raamaturiulist mööda ja Turbo *hõikas*, et nad peatuksid.

Käännöksessä on käytetty sanakirjan antamaa vastinetta, ***huikata*** vironkielinen vastine on *hõigata*. Molemmat sanakirjat antoivat samat vastineet. Käännös on onnistunut ainakin siinä mielessä, että käyttäessään verbiä *hõigata* säilyi onomatopoeettisuus myös vironnoksessa.

huhuilla

Nykysuomen sanakirja luokittelee ***huhuilla*** sanan onomatopoeettiseksi ja sitä käytetään 'ihmisestä: huudella (kaukaa) jollekulle toiselle kutsuvasti, tavallisesti sanoja venytellen' (s.v. *huhuilla*). Verbiä käytetään myös linnuista. Suomi-viro-suursanakirjassa ***huhuilla*** on viroksi *uhuutada*; (*huutaa*) *hüüida*, *huigata*, *hõigata*, *hõikuda*; (*kutsua*) *kutsuda* (s.v. *huhuilla*). Esi-

merkkinä on annettu: hän huhuili irti päässyttä koiraansa (ta kutsus hõikudes oma lahti-pääsenud koera). Viro-suomi sanakirja antaa *huigata* suomenkieliseksi vastineeksi *huikata*, *huhuta*, *huutaa* (s.v. *huigata*). *Huilata* vastineeksi *huikata*, ***huhuilla***, *huutaa* (s.v. *huilata*) ja *hõikuda* vastineeksi *huikkailla*, *luikkailla*, *huudella* (s.v. *hõikuda*). Löysin ***huhuilla*** sanasta kaksi esimerkkiä:

9a. Linnut ***huhuilivat*** ja oudot askeleet hiipivät puiden takana. (U ja T, s. 10)

käännös: Linnud *huikasid* ja võõrad sammud hiilisid puude taga.

9b. Mutta vaikka ystävykset kuinka etsivät ja ***huhuilivat***, Ihanaa ei vastannut. (U, T ja I, s. 43)

käännös: Aga kuidas sõbrad ka ei otsinud ja ***hõikunud***, Ihavahua ei vastanud.

Käännöksissä on käytetty Suomi-viro-suursanakirjan vastineita. Esimerkkilauseessa 9a on linnut ***huhuilivat*** vironnettu *linnud huikasid*. 9b esimerkissä on *ystävykset huhuilivat* käännetty viroksi *sõbrad ei hõikunud*. Viro-suomi sanakirjan mukaan ainoastaan verbin *huilata* vastine on ***huhuilla***, mutta se kuulostaisi lauseessa vieraalta. Kääntäjän käyttämät vironnokset eivät Viro-suomi sanakirjan mukaan antaa vastineeksi ***huhuilla***-verbiä. Vironkieliset vastineet ovat onomatopoeettisia. EKI 2020 -sanakirja on luokitellut *huikama*-verbin äänisnaksiksi.

kiljua

Nykysuomen sanakirjan mukaan ***kiljua*** on onomatopoeettinen verbi ja tarkoittaa 'huutaa, varsinkin korkealla äänellä, kimakasti, kirkua, ulista, ulvoa, rääkyä' (s.v. *kiljua*). Suomi-viro-suursanakirja antaa ***kiljua*** vastineeksi *kiljuda*; (*kirkua*, *parkua*) *karjuda*, *kisendada*; (*ulvoa*) *vinguda* (s.v. *kiljua*). Esimerkkeinä on annettu *kiljua* tuskasta (valu pärast karjuda, kisendada); auton renkaat *kiljuivat* kaarteessa (auto rehvid vingusid kurvis). Viro-suomi sanakirja antaa käännöksessä käyttämän sanan *kisada* vastineeksi *huutaa*, *parkua*; (*lärmata*) *meluta*, *metelöidä*, *hällistä* (s.v. *kisada*) ja *kisendada* vastineeksi *huutaa*, ***kiljua***, *parkua*, *rääkyä* (s.v. *kisendada*). Löysin ***kiljua***-verbistä yhden esimerkin:

- 10a. Vauva *kiljui* vihaisena, sillä äiti oli napannut häneltä luun ja pudottanut sen roskiin. (U, T ja I, s. 54)

käännös: Titt *kisas* vihaselt, sest ema oli talt kondi ära võtnud ja selle prügi-kasti visanud.

Käännöksessä ei ole käytetty Suomi-viro-suursanakirjan vastinetta, mikä on *kiljuda*. Viro-suomi sanakirjan mukaan sopivampi sana olisi *kisendada*, mutta *kisada* kuulostaa kontekstissa sopivammalta. Onomatopoeettisuus ei säilynyt, koska *kisada* ei ole onomatopoeettinen verbi. Käännöstä voisi ehkä terävöittää valitsemalla vironkielisen verbin *kiljuda*, koska silloin olisi käytetty Suomi-viro-suursanakirjan vastinetta ja onomatopoeettisuus olisi myös säilynyt. EKI 2020 -sankirjan mukaan *kiljuma* on äänisana.

ulvoa

Nykysuomen sanakirja antaa onomatopoeettisen verbin *ulvoa* merkitykseksi 'huutaa jatkuvasti varsinkin korkealla, voimakkuudeltaan vuoroin vahvistuvalla, vuoroin heikkenevällä äänellä, ulista, vonkua' (s.v. *ulvoa*). Sitä käytetään myös eräistä eläimistä ja ihmisistä. Suomi-viro-suursanakirjan mukaan *ulvoa* on viroksi *ulguda, uluda; kiunuda, vinguda; unnata* (s.v. *ulvoa*). Esimerkkinä on annettu *ulvoa* tuskasta (valu pärast *ulguda, vinguda*). Viro-suomi sanakirja antaa *ulguda* suomenkieliseksi vastineeksi *ulvoa; (häälekalt nutta) parkua; (itkeä) volvottaa, vollottaa* (s.v. *ulguda*). Löysin *ulvoa*-verbistä kaksi esimerkkiä:

- 11a. He keikkuivat lampussa ja *ulvoivat*: U-UU! U-UU! (U ja T, s. 18)

käännös: Nad kiikusid lambi küljes ja *ulgusid*: ”U-UU! U-UU!”.

- 11b. Auuuuu! *ulvoi* Urpo. (U ja T, s. 32)

käännös ”Auuuuu!” *ulgus* Urbo.

Esimerkkilauseissa on käytetty verbiä *ulvoa* ihmisistä. Urpo ja Turpo ovat personifioituja eläimiä ja 11a esimerkissä he leikkivät Tarzania. 11b esimerkissä Urpon nenän päälle tippui kaktusruukku. Käännöksissä on käytetty Suomi–viro-suursanakirjan sekä Viro–suomi sanakirjan vastinetta: *ulguda* tarkoittaa *ulvoa* ja päinvastoin. Verbit ovat läheisiä ja merkityksiltään samoja. Onomatopoeettisuus on myös säilynyt.

4.1.5 Vihaisuutta ilmaisevat äänet

Tässä alaluvussa käsittelem vihaisuutta ilmaisevia ääniä: *äristä* ja *murista*. Nämä onomatopoeettiset verbit löytyvät ihmisten äänissä, koska Urpo ja Turpo ovat personifioituja eläimiä eli he käyttäytyvät ja puhuvat niin kuin ihmiset. Esimerkkilauseessa 12a käytetään *äristä* verbiä äidistä.

äristä

Nykysuomen sanakirjan mukaan *äristä* on onomatopoeettinen verbi ja se tarkoittaa 'äännellä tai puhua käreällä ja vihaisella kurkkuaänellä' (s.v. *äristä*). Suomi-viro-suursanakirja antaa *äristä* sanan vironnukseksi *uriseda, õriseda* (s.v. *äristä*). Esimerkkeinä on annettu: koira *ärisi* hampaitaan näytellen (koer urises, hambad irevil); ”Tiehesi!” *ärisi* mies (”Kao siit!” urises mees). Sanakirja antoi täsmälleen samat vironkieliset vastineet myös *murista* verbille, *äristä* ja *murista* verbit ovat synonyymejä. Suomi-viro-suursanakirja antaa molempien suomennukseksi *uriseda, õriseda*. Viro-suomi sanakirja antaa *uriseda* suomenkieliseksi vastineeksi *urista, murista, möristä* (s.v. *uriseda*) ja *õriseda* vastineeksi *murista, möristä, öristä* (s.v. *õriseda*). Löysin siitä verbistä kaksi esimerkkiä:

- 12a. Kattilat porisivat ja höyrysisivät ja äiti porisi ja höyrysi ja survoi ja *ärisi* kattiloiden äärellä. (U ja T j, s. 50)

käännös: Potid podisesid ja aurasid ja ema pomises ja torises ja tampis juurvilju pottides peeneks, nii et pea auras otsas.

12b. Kaikenlaisia hevosia sitä tehdäänkin! Turpo *ärisi*. (U, T ja I, s. 28)

käännös: ”Igasuguseid hobuseid ka tehakse!” *urises* Turbo.

Esimerkkilauseessa 12a en pysty analysoimaan alkutekstiä ja käännöstä, koska kääntäjä on keksinyt ihan oman lopun sille. Käännetty lause olisi suomeksi ’ja survoi vihanneksia kattoissa pieneksi, niin että pää höyryssä’. Se on yllättävä ratkaisu käännöksessä, koska alkutekstissä on lopussa ’ja survoi ja *ärisi* kattiloiden äärellä’. Käännöksessä 12a ei ole käännetty *äristä*-verbiä ja siitä syystä myöskään onomatopoeettisuus ei ole säilynyt. Kenties parempi vaihtoehto olisi voinut olla esimerkiksi kääntää se seuraavalla tavalla: ’ja tampis ja *õrises* pot-tide ääres’. Käännöksessä 12b on käytetty Suomi-viro-suursanakirjan käännösvastinetta *uriseda*. Kummallista on, että Viro-suomi sanakirja ei antanut verbille *uriseda* suomen-nokseksi *äristä*. Onomatopoeettisuus on esimerkkilauseessa 12b säilynyt, koska *urisema* on EKI sanakirjassa äänisana.

murista

Onomatopoeettista verbiä *murista* käytetään Nykysuomen sanakirjan mukaan ’eläimistä: äänellä matalalla, vihaisella äänellä’ (s.v. *murista*). Sitä käytetään myös ’ihmisistä: äännähdellä matalasti, puhua epäselvästi ja matalalla äänellä, varsinkin tyytymättömänä tai vihaisena: nurista, napista, mukista’ (s.v. *murista*). Suomi-viro-suursanakirja antaa *murista* vironkieliseksi vastineeksi *uriseda*; (*möristä*) *õriseda*; *mõmiseda*; (*kurista*) *koriseda* (s.v. *murista*). Esimerkkeinä on annettu: koira *murisi* uhkaavasti (koer *urises* ähvardavalt); karhu *murisee* (karu *mõmiseb*); vatsa *murisi* (kõht *korises*). Viro-suomi sanakirjan mukaan *uriseda* suomenkieliset vastineet ovat *urista*, *murista*, *möristä* (s.v. *uriseda*). Löysin siitä verbistä yhden esimerkin:

13a. – Nyt sopii potkupupun tulla, Urpo sanoi ja *murisi* oven suuntaan. (U, T ja I, s. 60)

käännös: ”Nüüd võib ülikonn tulla,” ütles Urbo ja *urises* ukse poole.

Suomi-viro-suursanakirja antoi *murista*-verbin vironkieliseksi vastineeksi *uriseda* niin kuin Viro-suomi sanakirja. Kääntäjä valitsi vironnokseen myös *uriseda* verbin eli suoraikäännöksen sanakirjoista. Onomatopoeettisuus säilyi, koska *urisema* on EKI 2020 -sanakirjassa luokiteltu äänisanaksi.

4.2 Eläinten äänet

Tämä alaluku koostuu kahdesta kappaleesta: kärpäsen ääni (*pöristä*, *surista*) ja muiden eläinten äänet (*kotkottaa*, *määkiä*, *naukua*, *röhkiä* ja *ulista*). Mukaan on otettu substantiivijohdokset *pörinä* ja *ulina*. Jaan verbit sen mukaan, mikä äänen stereotyyppinen aiheuttaja on. Tässä alaluvussa en käsittele Urpon ja Turpon ääniä, sillä he ovat tavallaan personifioituja eläimiä. Yhteensä käsittelemäni seitsemää onomatopoeettista verbiä. Esiintymiä on kaiken kaikkiaan kymmenen.

4.2.1 Kärpäsen ääni

Urpo ja *Turpo* -kirjoissa on kärpäsen äänestä käytetty kahta onomatopoeettista verbiä: *pöristä* ja *surista*. Analyysissä on mukana myös *pöristä* verbin substantiivijohdos *pörinä*.

pöristä

Onomatopoeettisen verbin *pöristä* vastine Nykysuomen sanakirjassa on *surista*, *pörrätä* (s.v. *pöristä*). *Pöristä*-verbistä johdettu teonnimi on *pörinä*. Suomi-viro-suursanakirja antaa *pöristä* (*surista*, *päristä*) vironnokseksi *sumiseda*; *pöriseda*; *täriseda* (s.v. *pöristä*). Esimerkkinä on annettu ampiaisten *pörinä* (herilaste sumin). Viro-suomi sanakirjan mukaan *sumiseda* suomenkielinen vastine on *surista*, *hyristä* (s.v. *sumiseda*) ja verbin *surin* vastine on *surina*, *surraus*, *hyrinä* (s.v. *surin*). *Urpo* ja *Turpo* -kirjoista löysin *pöristä*-verbistä kaksi esimerkkilauseetta ja sen johdoksesta (*pörinä*) kaksi esimerkkiä:

- 14a. Eikö ole hieno! Urpo sanoi. – Hieno *pörinä*, omaperäinen tyyli lentää. (U ja T j, s. 73)

käännös: ”Kas pole tore!” ütles Urbo. “Lahe *sumin*, omapärane lennustiil.”

- 14b. Se *pöristeli* lastenhuoneen lampun seutuvilla ja oli vaarassa polttaa itsensä. (U ja T j, s. 74)

käännös: See *sumistas* lastettoa lambi ümber ja oli oht, et põletab ennast.

- 14c. Kärpäsellä oli *pörinänsä* ja Urpolla oma naurunhyrinänsä, jonka kärpänen saattoi kuulla katossa istuessaan. (U ja T j, s. 74)

käännös: Kärbsel on oma *surin* ja Urbol oma naeruümin, mida kärbes laes istudes võib-olla kuuleb.

- 14d. Äiti *pöristeli* sähkövatkaimella ja isä imuroi kirjahyllyä. (U ja T j, s. 6)

käännös: Ema *suristas* mikseriga ja isa võttis tolmuimejaga raamaturiiulilt tolmu.

Suomenkielisessä alkutekstissä on kaikissa lauseissa käytetty verbiä *pöristä* tai sen substantiivijohdosta *pörinä*. Käännöksessä on kahdessa ensimmäisessä esimerkissä (14a ja 14b) käytetty Suomi-viro-suursanakirjan vastineita eli *sumiseda* ja *sumin*. Esimerkeissä (14c ja 14d) on käytetty vironkielisiä verbejä *suristada* ja *surin*, jotka eivät esiintyy sanakirjoissa. Kenties parempi vaihtoehto olisi voinut olla esimerkiksi kolmannessakin lauseessa (14c) käyttää verbiä *sumin*, koska verbiä *surin* ei sopisi käyttää kärpäsestä, vaan koneen äänestä. Juuri sitä kääntäjä teki esimerkklauseessa 14d. Olin yllättynyt, että Viro-suomi sanakirja ei antanut *sumiseda* vastineeksi *pöristä*, vaan *surista*, *hyristä*. Kahden sanakirjan vastineet eivät yhtyneet. Onomatopoeettisuus on kuitenkin säilynyt, vaikka kääntäjä käytti kahta eri verbiä käännöksissä. *Surisema* on EKI 2020 -sanakirjassa äänisana.

surista

Nyky-suomen sanakirjassa *surista* on onomatopoeettinen verbi ja sitä käytetään ensisijaisesti ’kärpäsen, rukin, moottorin pitämästä äänestä: *surrata*’ (s.v. *surista*). Toinen tapa sitä käyttää

on 'liikkua suristen'. Nina Kampin (2012: 50) mukaan *surista* verbi on polyseeminen, koska ”sillä on sekä äänen tuottamismerkitys että siirtymismerkitys”. *Surista* ja viimeksi analysoidu sana *pöristä* ovat synonyymejä. Suomi-viro-suursanakirja antaa *surista* vastineeksi *sumiseda*, *sumistada*; *suriseda*, *suristada*; *põriseda*, *põristada*; *vuriseda*, *vuristada* (s.v. *surista*). Esimerkkinä on annettu: kimalainen *surisi* tiehensä (kimalane sumistas minema). Viro-suomi sanakirjassa *suriseda* suomenkielinen vastine on *surista*, *surrata*, *hyristä* (s.v. *suriseda*). Löysin siitä yhden esimerkin:

15a. Se *surisi* matalalla äänellä ja kuuluvasti. (U ja T j, s. 73)

käännös: Ta *surises* madala häälega, see oli hästi kuulda.

Käännöksessä on käytetty Suomi-viro-suursanakirjan sekä Viro-suomi sanakirjan vastinetta, *surista* on viroksi *suriseda* ja päinvastoin. Kenties parempi vaihtoehto olisi voinut olla esimerkiksi vironkielinen verbi *sumiseda*, niin kuin sanoin *pöristä* verbiä käsitellessä, en käyttäisi verbiä *suriseda* karpäsestä, vaan konen äänestä. *Pöristä* ja *surista* verbit ovat synonyymejä ja siitä syystä olisi myös mahdollista käyttää samaa vironkielistä vastinetta eli *sumiseda*. Onomatopoeettisuus on säilynyt, koska *surisema* on EKI 2020 -sanakirjassa luokiteltu äänisannaksi.

4.2.2 Muiden eläinten äänet

Tässä alaluvussa käsittelen muiden eläinten ääniä ja löysin siitä neljä onomatopoeettista verbiä: *kotkottaa*, *määkiä*, *naukua*, *röhkiä* ja yhden onomatopoeettisen verbin johdoksen *ulina*. Jokaisesta sanasta löysin *Urpo ja Turpo* -kirjoista yhden esimerkin.

kotkottaa

Nyky-suomen sanakirjan mukaan onomatopoeettista verbiä *kotkottaa* käytetään yleensä 'kanan äänestä: kaakattaa, kaakotta' (s.v. *kotkottaa*). Suomi-viro-suursanakirja antaa *kotkottaa*

vironkieliseksi käännösvastineeksi *kaagutada*, *kõkutada* (s.v. *kotkottaa*). Verbiä voi sanakirjan mukaan käyttää myös arkikielessä 'jankuttamisesta tai nalkuttamisesta', silloin se tarkoittaa 'kaagutada, kraaksuda, kõkutada'. Viro-suomi sanakirja antaa *kaagutada* suomenkieliseksi vastineeksi *kaakattaa*, *kaakottaa* (s.v. *kaagutada*). Löysin siitä verbistä vain yhden esimerkin:

16a. Kot, kot, ***kotkotti*** Urpo. (U, T ja I, s. 20)

käännös: ”Kaak, kaak!” *kaagutas* Urbo.

Käännöksessä on käytetty Suomi-viro-suursanakirjan suorakäännöstä *kaagutada*. Onomatopoeettisuus säilyy myös käännöksessä sillä tavalla. *Kaagutama* on EKI 2020 -sanakirjassa äänisana. Mielenkiintoista on, että Viro-suomi sanakirja ei anna sanan *kaagutada* käännösvastineeksi *kotkottaa*, joka on kaikkein tavallisin kanan äänestä.

määkiä

Nyky-suomen sanakirjan mukaan onomatopoeettista verbiä ***määkiä*** käytetään 'lampaan ja vuohen ääntelystä: mäkättää' (s.v. *määkiä*). Suomi-viro-suursanakirja antaa tarkemman selityksen sanalle ***määkiä***: 'lampaasta käytetään *määgida*, vuohesta käytetään sanaa *mökitada*' (s.v. *määkiä*). Suomen kielessä ei eroteta lampaan ja vuohen ääntelyä, molemmat voivat ***määkiä***. Viro-suomi sanakirja antaa *määgida* suomenkieliseksi vastineeksi ***määkiä***, *mäkättää* (s.v. *määgida*). Löysin siitä verbistä yhden esimerkin:

17a. – Mää, ***määki*** Urpo. (U, T ja I, s. 20)

käännös: ”Mää,” *määgis* Urbo.

Käännöksessä on käytetty Suomi-viro sekä Viro-suomi sanakirjan vastinetta. Tämän sanan kääntämisessä ei todennäköisesti ollut vaikeuksia, koska on selvä ja yksinkertaista, että lampaat *määkivät* ja se on lähes sama viron kielessä: *määgivad*. Molemmat verbit ovat onomatopoeettisia.

naukua

Nykysuomen sanakirjassa *naukua* on onomatopoeettinen verbi ja sitä käytetään ensisijaisesti 'kissan kimeästä, vonkuvasta äänestä'. Sitä käytetään vielä 'kissan ääntelyä muistuttavasta vinkuvasta äänestä'. Suomi-viro-suursanakirja antaa *naukua* vironkieliseksi vastineeksi *näuguda*; *krigiseda*, *kriuksuda*. Esimerkkinä on annettu: kissa *naukuu* (kass näub); sarana *naukuu* (uksehing krigiseb). Viro-suomi sanakirjassa *näuguda* suomenkielinen vastine on *naukua*, *maukua*, *mankua*. Löysin *naukua*-verbistä yhden esimerkin:

18a. – Miau, *naukui* Urpo. (U, T ja I, s. 20)

käännös: ”Miau,” *näugus* Urbo.

Käännöksessä on käytetty Suomi-viro-suursanakirjan suorakäännöstä *näuguda*. Uskon, että verbin kääntämisessä ei ollut vaikeuksia, koska kissat *naukuvat* ja viroksi se tarkoittaa *näuguda*. Onomatopoeettisuus on käännöksessä säilynyt, koska EKI 2020 -sanakirjan mukaan *näuguma* on äänisana.

röhkiä

Nykysuomen sanakirja luokittelee *röhkiä* verbin onomatopoeettiseksi ja sitä käytetään 'sian ääntelystä; myös muusta sitä muistuttavasta äänestä' (s.v. *röhkiä*). Suomi-viro-suursanakirjassa *röhkiä* on viroksi *röhkida*, *röhitseda* (s.v. *röhkiä*). Viro-suomi sanakirja antoi *röhkida* suomenkieliseksi vastineeksi *röhkiä* (s.v. *röhkida*). Löysin *Urpo ja Turpo* -kirjoista yhden esimerkin siitä:

19a. – Röh, röh, **röhki** Urpo. (U, T ja I, s. 20)

käännös: ”Röh, röh,” *röhhkis* Urbo.

Esimerkkilauseessa on käytetty sanakirjojen suora-käännöstä ja onomatopoeettisuus on viron-noksessa säilynyt. Sian ääntelystä käytetään viron kielessä verbiä *röhkida*, mikä suomeksi on **röhkiä**.

ulista

Nykysuomen sanakirjan mukaan ***ulista*** on onomatopoeettinen verbi ja ***ulina*** on siitä johdettu substantiivi. Sitä käytetään ’verraten korkean, jatkuvan, varsinkin valittavan tai vihlovan äänen aikaansaamisesta, valittavalla äänellä itkemisestä: vonkua, vinkua, volista, uljettaa, uikuttaa, uikertaa, ulvoa, kiljua, vaikertaa’ (s.v. *ulista*). Suomi-viro-suursanakirja antaa sanan ***ulina*** vastineeksi *ulgumine, ulumine; vingumine, kiunumine* (s.v. *ulina*). Viro-suomi sanakirja antaa *vingatada* suomen-nokseksi *vingahtaa* (s.v. *vingatada*). Valitsin ***ulina***-substantiivin tähän ’muiden eläinten äänet’ ryhmään, koska sitä käytetään stereotyyppisesti karhun äänestä. Löysin ***ulina***-johdoksesta yhden esimerkin:

20a. Musta nenä sojotti kattoa kohden ja kuonosta pääsi silloin tällöin ***ulina*** tai hurmaantunut ulvahdus. (U, T ja I, s. 38)

käännös: Must nina sirutas üles lae poole ja suust tuli aeg-ajalt *vingatus* või tunderikas kiunatus.

Käännöksessä ei ole käytetty Suomi-viro-suursanakirjan antamaa vastinetta, mutta kääntäjä on löytänyt ratkaisun ja käyttänyt verbiä *vingatus*. Viro-suomi sanakirja antaa *vingatada* verbille suomenkieliseksi vastineeksi *vingahtaa*. Suomi-viro-suursanakirjan vaihtoehdoista paras on *vinguda*, koska *kiunuda* on jo käytetty lauseen lopussa ja verbiä *ulguda* olisi vaikea käyttää, koska silloin tulisi sana *ulg* ja se ei kuulostaisi hyvältä. Onomatopoeettisuus on säilynyt.

4.3 Luonnon tai muun ympäristön äänet

Tässä alaluvussa käsittelemme luonnon ja muun ympäristön hankaavia (*havista*, *kahista* ja *natista*), hengitysääniä (*puhkua* ja *korista*), kovia (*kilinä*, *ryminä* ja *ryskyä*), kaikuja (*kumista* ja *raikua*) ja veden/nesteen ääniä (*porista*, *kohista*, *solista*, *liristä*, *lorista*, *loiskua* ja *pulputa*).

4.3.1 Hankaavaa ääntä kuvaavat verbit

Urpo ja Turpo -kirjoissa on hankaavan luonnon tai muun ympäristön äänistä käytetty kahta onomatopoeettista verbiä: *kahista* ja *natista*. Johdoksista on mukana *havista* verbin substantiivijohdos *havina*.

havista

Onomatopoeettinen verbi *havista* tarkoittaa Nykysuomen sanakirjassa 'kahista, suhista, humista' (s.v. *havista*). *Havina* on *havista*-verbistä johdettu teonnimi. Kampin (2012: 50) teorian mukaan on kyseessä verbi, jolle ”on annettu vain yksi merkitys, jonka komponentteja ovat sekä äänentuottaminen että siirtyminen. Tässä tapauksessa *havista*-verbille on annettu vaan äänentuottamisen merkitys (Kamppi 2012: 50). Suomi-viro-suursanakirja antaa *havina* vastineeksi (*kahina*) *kahin*, *sahin*; (*humina*) *mühin* (s.v. *havina*). Esimerkkinä on tuotu: haavanlehdet *havisivat* (haavalehed kahisesid). Viro-suomi sanakirjassa on sanan *sahin* suomenkielinen käännös *suhina*, *suihke*, *humina* (s.v. *sahin*). *Urpo ja Turpo* -kirjoista löysin siitä substantiivijohdoksesta yhden esimerkin:

21a. Se oli kuin joutsenten siipien *havinaa*. (U, T ja I, s. 38)

käännös: See oli nagu luigetiibade *sahin*.

Käännöksessä on käytetty Suomi-viro-suursanakirjan antama vastinetta *sahin*. Kääntäjä ei käyttänyt sanakirjan toista vaihtoehtoa *kahin*, koska se ilmaisee esimerkiksi puun lehtien ääntä. Viro-suomi sanakirja ei antanut verbille *sahin* vastineeksi *havina*. Ilmeisesti kääntäjä lähti siitä, mitä ääntä siivet tekevät, eli ne *sahisevad*. Onomatopoeettisuus on viroinnoksessa säilynyt.

kahista

Nykysuomen sanakirjassa onomatopoeettinen verbi ***kahista*** tarkoittaa 'havista, rahista' (s.v. *kahista*). ***Kahista*** ja *havista* verbit ovat synonyymejä. Suomi-viro-suursanakirja antaa ***kahista*** vastineeksi *kahiseda*; *sahiseda* (s.v. *kahista*). Esimerkkeinä on annettu pudonneet lehdet *kahisevat* jaloissa (mahalangenud lehed sahisevad jalge all); *kahiseva* taftipuku (kahisev taftkleit) ja paksu nippu *kahisevaa* (paks pakk krabisevat, raha). Viro-suomi sanakirjassa on käännöksissä käytetyn *kahiseda* sanan suomenkielinen vastine ***kahista*** (s.v. *kahiseda*). Löysin kyseisestä verbistä kaksi esimerkkiä:

- 22a. Se käveli hyllyn reunaa äänettömin askelin ja sen taftipuku ***kahisi*** salaperäisesti. (U, T ja I, s. 34)

käännös: Ta kõndis riuli äärel hääletute sammudega ja tema taftkleit *kahises* salapäraselt.

- 22b. Urpo ja Turpo kuuntelivat, kuinka hän ***kahisteli*** muovipussejaan. (U, T ja I, s. 58)

käännös: Urbo ja Turbo kuulsid, kuidas ta *kahistas* kilekottidega.

Käännöksen ja myös sanakirjojen mukaan ainoa vaihtoehto ja sopiva sana kääntää sanaa ***kahista*** on *kahiseda*, näin tehtäessä onomatopoeettisuus säilyy. Ne ovat synonyymejä molemmissa kielissä.

natista

Nykysuomen sanakirjan mukaan *natista* on onomatopoeettinen verbi. Kielitoimiston sanakirjassa verbiä käytetään 'kuivan puun hankautumisäänestä: narista, kitistä, nitistä' (s.v. *natista*). Toinen vaihtoehto on sitä käyttää 'valittamisesta (narista, marista, kitistä, känistä)'. Suomi-viro-suursanakirja antaa *natista* verbille vironkieliseksi vastineeksi *nagiseda*; (*narista*) *ragiseda*; (*kirskua*) *kägiseda* (s.v. *natista*). Viro-suomi sanakirja antaa *nagiseda* suomenokseksi *natista*, *narista*, *kitistä* (s.v. *nagiseda*). Löysin *natista*-verbistä yhden esimerkin:

23a. Urpo tärisee pelosta niin että sänky *natisi*. (U, T ja I, s. 55)

käännös: Urbo värises hirmust, nii et voodi *nagises*.

Käännöksessä on käytetty Suomi-viro-suursanakirjan vironkielistä vastinetta *nagiseda*. Viro-suomi sanakirja antaa *nagiseda* suomenkieliseksi vastineeksi *natista*, eli sanakirjojen käännökset yhtyvät. *Nagiseda* on onomatopoeettinen verbi myös viron kielessä.

4.3.2 Hengitysääni

Hengitysäänistä on *Urpo ja Turpo* -kirjoissa käytetty onomatopoeettista verbiä *puhkua* ja *korista* verbin partisiippimuotoa *korisevaksi*.

puhkua

Nykysuomen sanakirjan mukaan *puhkua* on onomatopoeettinen verbi ja sitä käytetään 'jaksoittain ulos purkautuvasta ilmasta ja myös raskaan hengityksen äänestä: puhkaa, puhkia, puuskuttaa, ähkiä, ähkyä' (s.v. *puhkua*). Suomi-viro-suursanakirjassa *puhkua* on viroksi *puhkida*; (*tuhista*) *sahiseda*; (*puuskuttaa*) *lõõtsuda*, *hingeldada*; (*ähkiä*) *ähkida* (s.v. *puhkua*). Viro-suomi sanakirja antaa *lõõtsuda* vastineeksi *lietsoa*; (*tuule kohta*) *tuulla rajusti*, *porottaa*,

pohottaa, lietsoa (s.v. *lõõtsuda*). *Puhkida* verbin suomenkieliset vastineet Viro-suomi sanakirjassa ovat *puhista, puhkua, puhkia, puhkaa, puuskuttaa, ähkiä, ähkyä ja ähkää* (s.v. *puhkida*). Löysin siitä verbistä yhden esimerkin:

- 24a. Hän iski nyrkeillään krokotiilin suomuja, niin että krokotiili *puhkui* ilmoille hauskoja sointuja. (U ja T, s. 18–19)

käännös: Ta löi rusikatega krokodilli soomuste pihta, nii et krokodill *lõõtsus* välja toredaid helisid.

Käännöksessä on varmaan käytetty metaforista kääntämistä, koska harmonikka voi *puuskuttaa* (*lõõtsuda*), mutta ei krokotiili. Kontekstissa on harmonikka leikisti krokotiili. Käännöksessä on käytetty Suomi-viro-suursanakirjan vironkielistä vastinetta *lõõtsuda*. Viro-suomi sanakirja antaa *puhkida* vastineeksi *puhkua* ja *lõõtsuda* vastineeksi *lietsoa*. Onomatopoeettisuus on käännöksessä kuitenkin säilynyt.

korista

Nyky-suomen sanakirjan mukaan *korista* on onomatopoeettinen verbi ja esimerkkilauseessa on käytetty partisiippimuotoa *korisevaksi*. *Korista*-verbiä käytetään 'henkitorvessa tai ilmaputkissa olevan ilman tai muiden esteiden johdosta hengitettäessä kuuluvasta vahvasta äänestä' (s.v. *korista*). Suomi-viro-suursanakirjassa *korista* vironkielinen vastine on *koriseda* (s.v. *korista*). Viro-suomi sanakirja antaa *koriseda* suomennokseksi *korista*; (*korraks*) *korah-
taa*; (*kõhu kohta*) *kurista, kurnia, murista*. Löysin *Urpo ja Turpo* -kirjoista yhden esimerkin siitä partisiippimuodosta:

- 25a. Se muuttui pian *korisevaksi* kuorsaukseksi eikä Urpo enää uskaltanut nousta herättämään Turpoa turvakseen. (U, T ja I, s. 55)

käännös: Varsti muutus see *korisevaks* norskamiseks ja Urbo ei julgenud enam tõusta, et Turbot endale julgustuseks kutsuda.

Käännöksessä on käytetty Suomi-viro-suursanakirjan ainoata vironkielistä vastinetta partiisiippimuodolle *korisevaksi* eli *korisevaks*. Partisiippimuodot kuulostavat samalta ja ovat merkityksiltään myös samoja. Onomatopoeettisuus on vironkielisessä sanassa säilynyt.

4.3.3. Kova ääni

Tässä alaluvussa käsittelen kovia luonnon ja muun ympäristön ääniä. Analyysin kohteena on onomatopoeettinen verbi *ryskyä* ja onomatopoeettisten verbien *kilistä* ja *rymistä* substantiivijohdokset *kilinä* ja *ryminä*.

kilistä

Nykysuomen sanakirjan mukaan onomatopoeettista verbiä *kilistä* käytetään 'metallin (esimerkiksi kulkusen) ja lasin äänestä: soida kirkkaasti, kileästi, kilkkua, helistä' (s.v. *kilistä*). *Kilinä* on *kilistä*-verbistä johdettu teonnimi. Käsittelen kyseistä *kilinä* sanaa, koska se on johdos verbistä. Suomi-viro-suursanakirja antaa *kilinä*-substantiivin (kilisevä ääni) käännösvas-tineeksi *kōlin* (s.v. *kilinä*). Esimerkiksi lasin ja posliinin pitämästä äänestä käytetään virokseksi *kilin*, *klirin*. Viro-suomi sanakirjan mukaan *kilin* tarkoittaa suomeksi *kilinä* (s.v. *kilin*) ja *kōliseda* vastineet ovat *helistä*, *kilistä*, *kalista* (s.v. *kōliseda*). Löysin *kilinä*-substantiivista yhden esimerkin:

- 26a. Se kuuli korvissaan kultarenkaiden *kilinää* ja päätti lähteä karhujen mukaan.
(U, T ja I, s. 42)

käännös: Ta kuulis kõrvus kuldvõrude *kōlinat* ja otsustas karudega koos teele minna.

Käännöksessä on käytetty Suomi-viro-suursanakirjan käännösvastinetta *kōlin* ja näin on myös vironnoksessa onomatopoeettisuus säilynyt. Ehdottaisin, että kultarenkaiden äänestä voisi myös käyttää vironkielistä verbiä *kilin*.

rymistä

Nykysuomen sanakirja antaa onomatopoeettisen verbin *rymistä* merkitykseksi 'rytistä, ryskyä, kumista, pauhata, kolista' (s.v. *rymistä*). Esimerkkilauseessa käytetty *ryminä* on *rymistä*-verbistä johdettu substantiivijohdos. Suomi-viro-suursanakirja antaa *ryminä* vironkieliseksi vastineeksi *kolin, müdin, müra, mürin* (s.v. *ryminä*). Viro-suomi sanakirja antaa *kolin* suomenkieliseksi vastineeksi *kolina* (s.v. *kolin*). Löysin *ryminä*-johdoksesta yhden esimerkin:

- 27a. Äiti kuuli lastenhuoneesta hirveän *ryminän* ja tempaisi oven auki. (U ja T, s. 35)

käännös: Ema kuulis lastetoast koledat *kolinat* ja tõmbas ukse lahti.

Käännöksessä on käytetty Suomi-viro-suursanakirjan antamaa vastinetta eli suorakäännöstä: *ryminä* on virosi *kolin*. Kääntäjä käytti sama verbiä varmaan siitä syystä, että se kuulostaa samalta kuin edellinen sana *kole*. Viro-suomi sanakirja antaa verbin *kolin* vastineeksi ainoastaan *kolina*. Onomatopoeettisuus on vironnoksessa säilynyt.

ryskyä

Nykysuomen sanakirja luokittelee *ryskyä* verbin onomatopoeettiseksi ja sitä käytetään 'elottomista esineistä: pitää ryskettä, ryskää' (s.v. *ryskyä*). Suomi-viro-suursanakirjan mukaan *ryskyä* on viroksi 'raksuda, ragiseda; praksuda, pragiseda; prahvatada; käriseda, müriseda; mütsuda, matsuda; paukuda; koliseda' (s.v. *ryskyä*). Viro-suomi sanakirja antaa *raksatus* suomenkieliseksi vastineeksi *rasa(hd)us, räsä(hd)ys, räiskä(hd)ys, pauka(hd)us, paukku* (s.v. *raksatus*). Löysin *ryskyä*-verbistä yhden esimerkin:

- 28a. Hevonen oli innoissaan pukannut ikkunalautaa ja suuri pelakuu hyppäsi pöydälle *ryskyen*. (U, T ja I, s. 22)

käännös: Hobune oli vaimustuses tõuganud aknalauda ja suur pelargoon hüppas sealt *raksaki* laua peale.

Käännöksessä on käytetty vironkielistä interjektiota *raksaki*. Käännöstä voisi ehkä terävöittää valitsemalla vironkielisen verbin *ragiseda*, sillä silloin olisi käytetty Suomi-viro-suursanakirjan antamaa käännösvastinetta. **Ryskyä** ja edellinen verbi *rymistä* ovat merkitykseltään läheisiä. Viro-suomi sanakirja ei anna sama vastinetta kuin Suomi-viro-suursanakirja. Onomatopoeettisuus on vironnoksessa säilynyt.

4.3.4 Kaikuvaa ääntä kuvaavat verbit

Luonnon ja muun ympäristön äänistä kaikuvaa ääntä kuvaavat onomatopoeettiset verbit ovat *kumista* ja *raikua*.

kumista

Kumista on onomatopoeettinen verbi ja Nykysuomen sanakirjan mukaan sitä käytetään 'kumeasta äänestä: komista, jymistä, törmistä' (s.v. *kumista*). Suomi-viro-suursanakirjassa **kumista** vironkielinen vastine on *kumiseda* (s.v. *kumista*). Viro-suomi sanakirja antaa *kumiseda* suomenkieliseksi vastineeksi **kumista**, *jymistä* (s.v. *kumiseda*) ja käännöksessä käytetyn verbin *kõmiseda* vastineeksi *jymistä*, *jylistä*, *jyristä*, *kumahdella*, **kumista** (s.v. *kõmiseda*). Löysin siitä verbistä yhden esimerkin:

29a. Katto **kumisi**. (U, T ja I, s. 55)

käännös: Katus *kõmises*.

Suomi-viro-suursanakirjan mukaan sopiva käännösvastine olisi *kumiseda*. Mielestäni vain tyhjä astia voi *kumiseda* eli käännöksessä käytetty *kõmiseda* verbi on hyvä ratkaisu. Viro-suomi sanakirjakin antoi *kõmiseda* verbin suomenkieliseksi vastineeksi **kumista**. Onomatopoeettisuus säilyi vironkielisessä käännöksessä.

raikua

Onomatopoeettista verbiä *raikua* käytetään 'kuuluvan, duurisävyisen, soinnikkaan äänen synnyttämisestä kaiukkaassa ympäristössä: soida, pauhata' (s.v. *raikua*). Sitä käytetään myös 'äänen etenemisestä ja kimpoilemisesta: kaikua, kiiriä, kajahdella, remahdella'. Esimerkkilauseessa on kyseessä 'äänen heijastaminen: kaikua, vastata'. Suomi-viro-suursanakirja antaa *raikua* vironkieliseksi vastineeksi *kajada, kaikuda* (s.v. *raikua*). Viro-suomi sanakirjan mukaan vironkielisen verbin *kajada* suomenkieliset vastineet ovat *kaikua, kajahtaa, kajahdella* (s.v. *kajada*) ja *kaikuda* vastineet *kaikua, raikua, kajahtaa, kajahdella* (s.v. *kaikuda*). Löysin siitä verbistä yhden esimerkin:

30a. Palovaroitin rämähti soimaan, Vauva pelästyi ja Armas-koira haukkui niin että talo *raikui*. (U ja T j, s. 51)

käännös: Suitsuandur prahvatas häälekalt hüüdma. Titt ehmus ja koer Mudi haukus, nii et maja *kajas*.

Käännöksessä on käytetty Suomi-viro-suursanakirjan vastinetta *kajada* ja se sopii hyvin. Toinen vaihtoehto olisi ollut *kaikuda* verbi, mutta se olisi kuulostanut vieraalta. Onomatopoeettisuus on säilynyt myös vironnoksessa.

4.3.5 Veden tai nesteen ääntä ilmaisevat verbit

Urpo ja Turpo -kirjoissa on käytetty runsaasti veden ääntä ilmaisevia verbejä: *porista, kohista, solista, lirstä, lorista, loiskua* ja *pulputa*. Yhteensä kuusi onomatopoeettista ja yksi deskriptiivinen verbi (*pulputa*). Heinsoon testissä (2004) suomenkieliset opiskelijat vastasivat, että juokseva vesi *lorisee, solisee, lirisee, lotisee*; sen lisäksi vielä *sohisee, kohisee, litisee, loiskuu, lorottaa*. Heinsoon laatimassa testissä on yhteensä yhdeksän verbiä, joille on tunnusomaista enimmäkseen erilainen juoksevan veden intensiivisyys. Niistä verbeistä viisi ovat samoja minun tutkielmassani käytettävien veden/nesteen ääntä ilmaisevien verbien

kanssa: *kohista, solista, lirstä, lorista, loiskua*. Eve Mikosen (2002: 87) mukaan Nykysuomen sanakirjasta löytyy yhteensä 27 -ise-johtimista verbiä, joilla kuvataan veden synnyttämä ääntä, ja tutkimuksessani on käytetty niistä viittä (18,5%): *porista, kohista, solista, lirstä ja lorista*.

porista

Onomatopoeettista verbiä *porista* käytetään Nykysuomen sanakirjan mukaan 'nesteiden, varsinkin veden poreilemisesta' (s.v. *porista*). Sen lisäksi sitä käytetään myös puheesta 'pitää (hiljaisen puoleista) ääntä, sorista, kohista, hälistä'. Analysoin *porista* verbiä liittyen puheen jo alaluvussa 4.1.3 Hiljainen puhe (katso sivu 25). Tässä alaluvussa käsittelem verbiä veden poreilemisen perusteella. Suomi-viro-suursanakirja antaa *porista* verbin vironkieliseksi vastineeksi *podiseda, muliseda* (s.v. *porista*). Viro-suomi sanakirjan mukaan vironkielisen sanan *podiseda* suomenkielinen käänös on *porista* (s.v. *podiseda*). Löysin siitä verbistä kaksi esimerkkiä:

- 31a. He katselivat, kun kattilat *porisivat* hellalla ja punaposkinen äiti porisi kattiloiden vieressä. (U ja T j, s. 49)

käänös: Nad vaatasid, kuidas potid pliidil *podisesid* ja punapõskne ema pottide ääres pomises.

- 31b. Kattilat *porisivat* ja höyryivät ja punaposkinen äiti porisi ja höyrysi kattiloiden äärellä. (U ja T joulu, s. 50)

käänös: Potid *podisesid* ja aurasid ja punapõskne ema pomises ja higistas pottide ääres.

Molemmissa käänöksissä (31a ja 31b) on käytetty vironkielistä vastinetta potid *podisesid* ja se on paras ratkaisu. Sekä Suomi-viro-suursanakirja että Viro-suomi sanakirja antavat saman käänösvastineen, *porista* on viroksi *podiseda*. Onomatopoeettisuus on myös käänöksissä säilynyt.

kohista

Nykysuomen sanakirjan mukaan onomatopoeettista verbiä ***kohista*** käytetään 'kuohuen virtaavan veden, voimakkaan sateen, tuulen synnyttämästä äänestä' (s.v. *kohista*). Suomi-viro-suursanakirjassa ***kohista*** on viroksi *kohiseda*, *mühiseda*; (*vedestä myös*) *ladiseda*, *pladiseda*, *pahiseda* (s.v. *kohista*). Viro-suomi sanakirja antaa *kohiseda* verbin suomenkieliseksi vastineeksi ***kohista***, *humista*, *suhista*, *tohista*, *pauhata* (s.v. *kohiseda*) ja *pahiseda* suomennokseksi ***kohista***, *pauhata* (s.v. *pahiseda*). Löysin ***kohista***-verbistä yhden esimerkin:

32a. Ja ***kohisee*** ja *solisee*? mietti Urpo. (U ja T, s. 22)

käännös puuttuu

Kääntäjä ei ole tätä lausetta kääntänyt. Voi olla, että se johtui kääntämisen vaikeudesta tai hän ei pitänyt sitä lausetta oleellisena, koska *Urpo ja Turpo* -kirjoissa, varsinkin siinä kappaleessa, on runsaasti veden ääntä ilmaisevia verbejä. Mielestäni lauseen olisi voinut kääntää 'Ning kohiseb ja vuliseb'.

solista

Nykysuomen sanakirjan mukaan ***solista*** on onomatopoeettinen verbi ja sitä käytetään 'juoksevan veden, esimerkiksi puron, jatkuvasta heleästä, "hopeisesta" äänestä' (s.v. *solista*). Suomi-viro-suursanakirjassa ***solista*** vironkielinen vastine on *vuliseda*, *suliseda*, *soliseda* (s.v. *solista*). Viro-suomi sanakirja antaa *soliseda* suomennokseksi ***solista***, *lorista*, *loiskia*, *loiskua*, *loiskaa* (s.v. *soliseda*) ja verbin *suliseda* suomennokseksi ***solista*** (s.v. *suliseda*). Löysin ***solista***-verbistä yhden esimerkkilauseen:

33a. – Ja *kohisee* ja ***solisee***? mietti Urpo. (U ja T, s. 22)

käännös puuttuu

Sen lauseen on kääntäjä jättänyt kääntämättä. Voi olla, että se johtui kääntämisen vaikeudesta tai hän ei pitänyt sitä lausetta oleellisena, koska siinä kappaleessa on runsaasti veden ääntä ilmaisevia verbejä. Renate Pajusalu (2009: 26) on todennut, että suomen kielessä käytetään verbiä *solista* juuri viron verbin *vulisema* vastineena. Lauseen vironnos voisi olla 'Ning kohiseb ja vuliseb'.

liristä

Nykysuomen sanakirjassa *liristä* on onomatopoeettinen verbi ja sitä käytetään 'pienehkön nestemäärän virtaamisesta ja sen aiheuttamasta hiljaisesta äänestä, lirittää' (s.v. *liristä*). Suomi-viro-suursanakirja antaa sanan *liristä* vastineeksi *niriseda*, *nõriseda*, *nõrguda*, (äänestä) *suliseda*, *vuliseda* (s.v. *liristä*). Viro-suomi sanakirjan mukaan *suliseda* tarkoittaa suomeksi *solista* (s.v. *suliseda*) ja *niriseda* verbi on suomeksi *liristä* (s.v. *niriseda*). Löysin siitä verbistä yhden esimerkin:

34a. Ja lopuksi se aina *lirisee* ja lorisee! tuskaili Turpo. (U ja T, s. 22)

käännös: "Ja lõpuks see muudkui *suliseb* ja *soliseb*?" mõtles Turbo.

Käännöksessä on käytetty Suomi-viro-suursanakirjan vironkielistä vastinetta *suliseb*. Kääntäjä on lähtenyt riimistä, *suliseb* ja *soliseb* kuulostavat samalta. Viro-suomi sanakirja antaa *niriseda* verbille saman vastineen kuin Suomi-viro-suursanakirja eli *liristä*, mutta sitä verbiä ei ole käännöksessä käytetty. Molempien sanakirjojen mukaan olisi pitänyt käännöksessä mieluummin käyttää vironkielistä *niriseda* verbiä. Onomatopoeettisuus säilyi käännettyssä verbissä.

lorista

Nykysuomen sanakirja luokittelee *lorista* verbin onomatopoeettiseksi ja sitä käytetään esimerkiksi 'hanasta juoksevan veden äänestä' (s.v. *lorista*). Suomi-viro-suursanakirjassa *lorista*

on viroksi *soriseda, loriseda, luriseda* (s.v. *lorista*). Viro-suomi sanakirja antaa *soliseda* suomenokseksi *solista, lorista, loiskia, loiskua* (s.v. *soliseda*). Löysin *Urpo ja Turpo* -kirjoista *lorista*-verbistä yhden esimerkin:

35a. – Ja lopuksi se aina lirisee ja *lorisee!* tuskaili Turpo. (U ja T, s. 22)

käännös: ”Ja lõpuks see muudkui suliseb ja *soliseb?*” mõtles Turbo.

Suomi-viro-suursanakirja ei antanut sanalle *lorista* sellaista vastinetta kuin *soliseda*. Sanakirjan mukaan olisi ollut sopivampi käyttää sanaa *soriseda*. Viro-suomi sanakirja antaa kuitenkin *soliseda* vastieeksi *lorista*. Kenties parempi vaihtoehto olisi voinut olla esimerkiksi kääntäessä käyttää verbiä *soriseda*, sellaisen vastineen antaa myös Suomi-viro-suursanakirja. Kääntäjä on tässä tapauksessa lähtenyt riimistä. Onomatopoeettisuus on käännöksessä tal-
lella.

loiskua

Onomatopoeettisen verbin *loiskua* vastine Nykysuomen sanakirjassa on *loiskia, loiskaa* (s.v. *loiskua*). Suomi-viro-suursanakirja antaa *loiskua* vironkieliseksi vastineeksi *laksuda, loksuda; pladiseda* (s.v. *loiskua*). Viro-suomi sanakirjan mukaan *pladiseda* tarkoittaa suomeksi *lätistä, lotista, loiskia, loiskua* (s.v. *pladiseda*). Löysin siitä verbistä kaksi esimerkkiä:

36a. Iloinen *loiskimisen* ääni kuului lastenhuoneeseen saakka. (U ja T, s. 22)

käännös: Lõbus *pladin* kostis lastetuppagi ära.

36b. – Mikähän se noin roiskuu ja *loiskuu?* aprikoi Urpo. (U ja T, s. 22)

käännös: ”Mis see ometi nii plärtsub ja *pladiseb?*” mõtles Urbo.

Molemmissa sanakirjoissa on sanat esitetty ja kääntäjä on käyttänyt sanakirjojen suorakäännöstä eli *pladiseda* verbiä. Onomatopoeettisuus on vironnoksissa tallessa.

pulputa

Nykysuomen sanakirjan mukaan deskriptiivistä verbiä ***pulputa*** käytetään 'veden sykäyksittäisestä (esiin) virtaamisesta: kummuta, useammin solisten, kuplien' (s.v. *pulputa*). Suomi-viro-suursanakirjassa ***pulputa*** on viroksi *pulbitseda*, (*poreilla*) *mullitada*, *mulle ajada*; (*äänestä*) *soliseda*, *vuliseda* (s.v. *pulputa*). Viro-suomi sanakirjan mukaan *pursata* suomenkieliset vastineet ovat *purskaa* (*ulos*), *syöstä* (*ulos*), *purskuttaa*, *purskauttaa*, *purskutella*, *ruiskuttaa*, *ruiskutella*, *suihkuttaa* (s.v. *pursata*). ***Pulputa***-verbistä löysin yhden esimerkkilauseen:

37a. Veri ***pulppusi*** avoimista haavoista. (U ja T, s. 17)

käännös: Sügavatest haavadest *purskas* verd.

Viron kielessä on juurtunut sanapari *verd pursata* niin kuin suomen kielessäkin ja kääntäjä on onnistuneesti käyttänyt sitä käännöksessä. Tällä kertaa ei ole käytetty sanankirjojen suorakäännöstä. Molemmat, sekä suomenkielinen että vironkielinen vastine ovat deskriptiivisiä.

4. YHTEENVETO

Kolmesta teoksesta (*Urpo ja Turpo*; *Urpo, Turpo ja Ihanaa* ja *Urpon ja Turpon joulu*) löysin yhteensä 34 onomatopoeettista ja kaksi deskriptiivistä (*pillahtaa, pulputa*) verbiä, yhteensä 36 verbiä. Mukana olivat myös verbijohdokset. *Porista*-verbiä käsittelemäni kaksi kertaa, koska sen merkitys erosi eri esiintymissä. Verbiä käytettiin sekä hiljaisesta puheesta että veden äänestä. Kaikista verbeistä ja verbin johdoksista pystyin eristämään kolme isompaa ryhmää.

Ihmisen ääniä ilmaisevasta ryhmästä erotin viisi alaryhmää:

- Itkua ilmaisevat äänet: *pillahtaa, niiskuttaa*.
- Naurua ilmaisevat äänet: *hihittää, hyristä*.
- Hiljainen puhe: *mumista, porista, supattaa*.
- Huutaminen: *huikata, huhuilla, kiljua, ulvoa*.
- Vihaisuutta ilmaisevat äänet: *äristä, murista*.

Eläinten äänet jaoin kahteen ryhmään:

- Kärpäsen ääni: *pöristä, surista*.
- Muiden eläinten äänet: *kotkottaa, määkiä, naukua, röhkiä, ulista*.

Luonnon ja muun ympäristön äänistä eristin viisi ryhmää:

- Hankaavaa ääntä kuvaavat verbit: *havista, kahista, natista*.
- Hengitysääni: *puhkua, korista*.
- Kova ääni: *kilistä, rymistä, ryskyä*.
- Kaikuvaa ääntä kuvaavat verbit: *kumista, raikua*.
- Veden/nesteen ääntä ilmaisevat verbit: *porista, kohista, solista, lirstä, lorista, loiskua, pulputa*.

Mare Ollisaar ei ollut kääntänyt kirjassa *Urpo ja Turpo* verbejä *kohista* ja *solista*, vaan hän oli jättänyt kyseisen lauseen kääntämättä (– Ja *kohisee* ja *solisee*? mietti Urpo. U ja T, s. 22), jossa sanat esiintyivät. Sen lisäksi Ollisaar ei ollut ottanut huomioon *äristä*-verbiä kääntäessä (Kattilat porisivat ja höyrysisivät ja äiti porisi ja höyrysi ja survoi ja *ärisi* kattiloiden äärellä. U ja T j, s. 50). Aineistossani on yhteensä 52 esiintymää, joista kolmella kerralla onomatopoeet-

tisilta verbeiltä (*kohisee, solisee, ärisi*) puuttuu siis käännös. Kääntäjä on toisin sanoen kääntänyt 94% kirjoissa esiintyvistä onomatopoeettisista ja deskriptiivisistä verbistä ja niiden johdoksista.

Analyysini osoittaa, että neljä sanaparia olivat sellaisia, mitkä kääntäjän mielestä olivat synonyymejä:

pillahtaa = pulputa → pursata

porista = mumista → pomiseda

äristä = murista → uriseda

pöristä = surista → suriseda

Pillahtaa ja *pulputa* eivät kuitenkaan ole synonyymejä. *Pillahtaa* käytetään vain itkua ilmaisevissa lauseissa, mutta *pulputa* käytetään esimerkiksi sanojen *joki* ja *veri* kanssa.

Urpo ja *Turpo* -kirjoissa on esiintymiä kaiken kaikkiaan 52, joista yhdeksällä kerralla on kyseessä verbin johdos (*niiskutuksen, naurunhyrinänsä, pörinä, pörinänsä, ulina, havinaa, korisevaksi, kilinä, ryminän*). Johdokset muodostavat esiintymisistä 17 % osuuteen. Onomatopoeettisia verbejä esiintyi 39 eli 75% ja deskriptiivisiä neljä eli lähes 8% kaikista esiintymisistä.

Kaikista esiintymisistä (yhteensä 52) kääntäjä Mare Ollisaari käytti 36 kerralla onomatopoeettisen, deskriptiivisen tai verbin johdoksen virontamisessa Suomi-viro-suursanakirjan vastinetta (katso liite 1, s. 59). Se tarkoittaa, että yhteensä 69 % käännettyistä verbeistä tai johdoksista on Suomi-viro-suursanakirjan vastineita. Viro-suomi sanakirjan vastineita on käytetty 26 tapauksessa eli 50 % tapauksista. Samalla Viro-suomi ja Suomi-viro sanakirjojen vastineet yhtyivät 22 käännetyllä verbillä tai sen johdoksella eli 42 % löytyi sama vastine molemmissa sanakirjoissa.

Mielestäni vastineen pitäisi olla molemmissa sanakirjoissa sama. Esimerkiksi jos Suomi-viro sanakirjan mukaan verbi *kotkottaa* on viroksi *kaagutada*, pitäisi Viro-suomi sanakirjan mukaan *kaagutada* vastine olla *kotkottaa*. Todellisuudessa Viro-suomi sanakirja antaa sanan *kaagutada* vastineeksi *kaakattaa, kaakottaa*, mutta ei verbiä *kotkottaa*. Hausenbergin (1979) artikkeliin ja tutkielmani sana-artikkeleihin perustuen voin sanoa, että Viro-suomi sekä

Suomi-viro sanakirjoissa tulisi ottaa paremmin huomioon onomatopoeettiset ja deskriptiiviset sanat ja niiden vastineet, koska on vaikea löytää sopivaa vastinetta.

Tutkimukseni päätavoitteena on selvittää, ovatko verbien vironnokset myös onomatopoeettisia tai deskriptiivisiä. Tähän voin vastata myöntävästi, koska 36 verbistä vain kaksi (*supattaa* `tasakesi öelda` ja *kiljua* `kisada`) kadotti onomatopoeettisuuden. Kerran kääntäjä on käyttänyt onomatopoeettista verbiä *ryskyen* kääntäessään vironkielistä interjektiota *raksaki*, mutta silloinkin puhutaan onomatopoeettisesta interjektioista eli imitatiivista. Kolmessa tapauksessa (*kohista*, *solista* ja *äristä*) verbejä ei ollut käännetty lainkaan.

Tutkimukseni osoittaa, että onomatopoeettisten ja deskriptiivisten verbien ja niiden johdoksien kääntäminen ei ole helppoa ja yksinkertaista, koska tulee ottaa huomioon niin monta asiaa. Esimerkiksi se, että sanan pitäisi sopia lauseeseen ja oikean sanan löytäminen saattaa olla työläistä prosessia, koska sanakirjat antavat monta vastinetta yhdelle verbille. Sanat voivat olla polyseemisiä, mutta niitä käytetään eri tapauksissa ja niillä on eri merkitys.

Jatkotutkimusta ajatellessaan: tulevaisuudessa voisi käsitellä aihetta myös liikettä ilmaisevien onomatopoeettisten ja deskriptiivisten verbien kannalta. Vaihtoehtona olisi myös ottaa mukaan onomatopoeettiset interjektiot eli imitatiivit, koska niitä esiintyy *Urpo ja Turpo* -kirjoissa paljon. Mielenkiintoista olisi tutkia kaiken lisäksi onomatopoeettisten ja deskriptiivisten verbien alkuperää.

LÄHTEET

Aineistolähteet

U ja T = HUOVI, HANNELE 2003: Urpo ja Turpo. Finnreklama Oy, Sulkava.

-----2005: Urbo ja Turbo. Varrak, Tallinn.

U, T ja I = HUOVI, HANNELE 2003: Urpo, Turpo ja Ihanaa. Finnreklama Oy, Sulkava.

-----2006: Urbo, Turbo ja Ihvahvaa. Varrak, Tallinn.

U ja T j = HUOVI, HANNELE 2006: Urpon ja Turpon joulud. Karisto Kirjapaino Oy, Hämeenlinna.

-----2007: Urbo ja Turbo jõulud. Varrak, Tallinn.

Kirjallisuus

ARGUS, REILI 2003: Eesti keele käändesüsteemi omandamine: esimestest sõnadest miniparadigmadeni s. 23-49 – Emakeele Seltsi aastaraamat 49.

ARGUS, REILI 2004: Imitatiivide kohast lastekeeles: reduplikatsioonist, morfoloogiast ja sõnaliigi ambivalentisusest s. 19-32 – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 1.

ARGUS, REILI JA KÕRGESAAR, HELEN 2014: Sõnaliigid Eesti lapse kõnes ja lapsele suunatud kõnes s. 37-53. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 10.

Eesti keele käsiraamat 2007. Mati Ereht, Tiiu Ereht, Kristiina Ross. 3, täiendatud trükk. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn.

Eesti keele seletav sõnaraamat 2009. 2.trükk. Eesti keele sihtasutus, Tallinn.

Eesti-soome sõnaraamat 2001. 4. trükk. Valgus, Tallinn.

EKI (eesti keele instituut) ühendsõnastik 2020 -nettisanakirjaa (sonaveeb.ee).

HAKULINEN, LAURI 2000: Suomen kielen rakenne ja kehitys. 5. muuttamaton painos. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

- HAUSENBERG, ANU-REET 1979: Eesti ja soome onomatopoeetilis-deskriptiivsõnade käsitlusest tõlkesõnaraamatuis – Emakeele Seltsi Aastaraamat 25.
- HEINSOO, HEINIKE 2004: Kulda kulisee ja raha krabiseb. Deskriptiivverbide tajumisest omas keeles ja võõras keeles. Oulun Yliopisto.
- HEINSOO, HEINIKE JA SAAR, EVA 2015: Sound symbolism of expressive verbs in Finnic languages (Estonian, Finnish, Ingrian, Votic) s. 55-74 – Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. Vol. 6-1.
- HISSA, TIIA 2010: Lapsilähtöistä kasvatusta rakentamassa. Tapaustutkimus kahdesta päiväkodista. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.
- HINT, MATI 1998: Häälikutest sõnadeni. Eesti keele häälikusüsteem üldkeeleteaduslikul taustal. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn.
- HUOVI, HANNELE 2004a: Paula Havaste (toim.) Miten minusta tuli lasten- ja nuortenkirjailija s. 8-18. BTJ Kirjastopalvelu Oy, Helsinki.
- 2004b: Päivi Heikkilä-Halttunen (toim.) Matka mielikuvitukseen. Lasten- ja nuortenkirjailijat kertovat teostensa taustoista s. 254-271. Tammi, Helsinki.
- 2014: hannelehuovi.fi/urpo-ja-turpo
- 2019: Helsingin sanomat digilehti 19.3. hs.fi/kulttuuri/art-2000006039548.html
- HÄKKINEN, KAISA 1997: Mistä sanat tulevat. Suomalaista etymologiaa. Tietolipas 117. SKS, Helsinki.
- JARVA, VESA 2003: Venäläisperäisyys ja ekspressiivisyys suomen murteiden sanastossa. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- JÄÄSKELÄINEN, ANNI 2013: Todisteena äänen kuva: Suomen kielen imitatiivikonstruktiot. Unigrafia, Helsinki.
- 2015: *ise*-vartaloisten verbien äännesymboliikkaa s. 106-128. Sananjalka 57.
- KAIKU, ANNA 2006: Mikä ihmisestä voi tulla? Hannele Huovin romaanin Lasiaurinko tarkastelua myyttinäkökulmasta. Pro gradu -tutkielma, Tampere.

- KAMPPI, NINA 2012: Konstruktionäkökulma ääniverbeihin ja niiden sanakirjamerkitykseen – Ilona Herlin ja Lari Kotilainen (toim.), Verbit ja Konstruktiot s. 29-61. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KARLSSON, FRED 1994: Yleinen kielitiede. Yliopistopaino, Helsinki.
- KASIK, REET 2013: Komplekssete sõnade struktuur. Tartu ülikool.
- KORHONEN, MIKKO 1993: Kielen synty. Werner Söderström Oy, Porvoo - Helsinki - Juva.
- KOPONEN, EINO 1998: Eteläviron murteen sanaston alkuperä. Itämerensuomalaista etymologiaa. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- KUIRI, KAIJA 2000: Semantiikan peruskurssi. Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos, Tampereen yliopisto.
- KULONEN, ULLA-MAIJA 2010: Fonesteemit ja sananmuodostus: suomen kontinuatiivisten u-verbijohdosten historiaa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KÄRKI, HANNA 2017: Suomen ja viron onomatopoeettisten verbien tulkitseminen. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- LARJAVAARA, MATTI 2002: Puhuvat sanat. Virittäjä 3, s. 444-449.
- LINTUNEN, KATJA 2012: Äänteellisesti motivoituneen sanaston kuvaus ja terminologia etymologisten sanakirjojen ja unkarin -g-johtimisten kontinuatiiviverbien valossa. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- LESKINEN, HEIKKI 2001: Ekspressiivisanaston asema itämerensuomalaisten kielten tutkimuksessa – Juha Leskinen (toim.), Itämerensuomalaista ekspressiivisanaston tutkimusta s. 7-20. Jyväskylän yliopistopaino.
- LESKINEN, HEIKKI 1991: Vieläkö nuoret *nurisevat!* — Huomioita onomatopoeettisten sanojen tuntemuksesta ja tulkinnasta. – Virittäjä 95 s. 355-371.
- LESKINEN, JUHA 2001: Suomalaiset, karjalaiset ja virolaiset korkeakouluopiskelijat imitatiivien käyttäjinä ja tuntijoina – Juha Leskinen (toim.), Itämerensuomalaista ekspressiivisanaston tutkimusta s. 40-73. Jyväskylän yliopistopaino.
- LOIVAMAA, ISMO 2003: Kotimaisia nykykertoja 1–2. BTJ Kirjastopalvelu Oy, Helsinki.

- LUKIN, KRISTI 2006: Onomatopoeettis-deskriptiiviset verbit Hannele Huovin kirjoissa *Urpo ja Turpo* sekä *Urpo, Turpo ja Ihanaa* ja niiden käänkösvastineet viroksi. Kandidaatintutkielma. Tallinnan yliopisto.
- MIKONE, EVE 2001: Ekspressiivisanaston äännevaihtelut ja perheyhtäläisyys – Juha Leskinen (toim.), Itämerensuomalaista ekspressiivisanaston tutkimusta s. 79-96. Jyväskylän yliopistopaino.
- 2002a: Deskriptiiviset sanat: määritelmä, muoto ja merkitys. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 2002b: Ilmeikkäitä, eläviä, sattuvia sanoja – *Virittäjä* 3 s. 410-413.
- MÄGER, MART 1959: Onomatopoeetilisest sõnavarast eesti keeles – *Keel ja kirjandus* 9 s. 522-526.
- NODIER, CHARLES 1808: Dictionnaire raisonné des onomatopées françaises. Demonville, Paris.
- NOPOLA, SINIKKA 2000: *Urpo, Turpo ja ikuinen paluu*. AVEK-lehti nr. 2 s. 18-19.
- Nykysuomen käsikirja 1983. Oy Weilin + Göös kirjapaino, Espoo.
- Nykysuomen sanakirja I-VI. 1951–1961. WSOY, Helsinki.
- PAJUSALU, RENATE 2009: *Sõna ja tähendus*. Eesti keele Sihtasutus.
- PULKKINEN, ANNA 2015: *Rasian sisällä oli pikkuinen asia: / taivaankannen kuva / helmeen heijastuva* – Luontoympäristö runon ja sadun kohtaamispaikkana Hannele Huovin lastenrunokokoelmassa *Salaperäinen rasia*. Proseminaarityö, Jyväskylän yliopisto.
- PÕHJALA, PRIIT 2016: Keelekaste. *Lugusid loomadest II*. Õpetajate leht nr. 16 s. 5.
- RANTALA, RISTO 1994: Suomalaisia kirjailijoita 1500-luvulta nykypäiviin. Otava, Keuruu.
- RAUTIAINEN, MIIA 2007: *Laiha, puhdas ja täydellinen*. Hannele Huovin *Madonna* ja Kira Poutasen *Ihana meri* anoreksiakuvauksina. Suomen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma, Tampere.
- RAVILA, PAAVO 1952: Onomatopoeettisten ja deskriptiivisten sanojen asema kielen äännesysteemissä – *Virittäjä* 4 s. 262-274.

- RIIHIMÄKI, KAISA 2020: Sanastollista selkeyttä lastenkirjassa. Ekspressiiviset sanat *Heinähattu, Vilttitossu ja ärhäkkä koululainen* -lastenkirjassa sekä sen selkoversioissa. Syventävien opintojen tutkielma. Tampereen yliopisto.
- RÄTSEP, HUNO 1983: Eesti kirjakeele tüvevara päritolu – Keel ja kirjandus, nr 10 s. 539-548.
- RÄTTYÄ, KAISU 2007: Rajoja kohdaten: teemojen ja kerronnan suhde Hannele Huovin nuortenromaneissa 1980- ja 1990-luvulla. Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutti, Tampere.
- RYTKÖNEN, AHTI 1940: Eräiden itämerensuomen *tm*-sanojen historiaa. Kielentutkimuksen työmaalta III. Jyväskylä.
- SIVULA, JAAKKO 1989: Deskriptiiviset sanat – Jouko Vesikansa (toim.), Nykysuomen sanavarat s. 165-182. Juva.
- Suomi-viro-suursanakirja/ Soome-eesti-suursõnaraamat, 2003. Eesti Keele Instituut/ Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Tallinn-Helsinki.
- VANHATALO, ULLA 2001: Ekspressiivisanaston kontrastiivisen tutkimuksen mahdollisuuksista – Juha Leskinen (toim.), Itämerensuomalaista ekspressiivisanaston tutkimusta s. 131-136. Jyväskylän yliopistopaino.
- VELDI, ENN 2001: Estonian-English Dictionary of Onomatopoeic Words – Juha Leskinen (toim.), Itämerensuomalaista ekspressiivisanaston tutkimusta s. 137-144. Jyväskylän yliopistopaino.
- VÄRV, VALVE 1965: Ühest onomatopoeetilisest verbiperest eesti kirjakeeles s. 49-58 – Emakeele Seltsi Aastaraamat 11.
- ZAITSEVA, MARIA 2001: Vepsän kielen deskriptiivis-onomatopeettisesta sanastosta – Juha Leskinen (toim.), Itämerensuomalaista ekspressiivisanaston tutkimusta s. 154-159. Jyväskylän yliopistopaino.

LIITTEET

LIITE 1. *Urpo ja Turpo* -kirjojen ekspressiiviset ilmaukset ja niiden johdokset. Sulkuihin on merkitty, onko sana onomatopoeettinen (O), deskriptiivinen (D), johdos (J), interjektio (I) vai neutraali (N).

Suomenkielinen	Vironkielinen vastine käännöksessä	Käytetty Suomi-viro käännösvastinetta	Käytetty Viro-suomi käännösvastinetta
pillahti (D)	purskas (D)	kyllä	kyllä
pillahti (D)	puhkes (D)	kyllä	kyllä
pillahti (D)	puhkes (D)	kyllä	kyllä
niiskutuksen (J)	nuuksumise (O)	kyllä	kyllä
niiskutti (O)	nuutsatas (O)	ei	ei
hihittii (O)	kihistas (O)	kyllä	ei
naurunhyrinänsä (J)	naeruümin (O)	ei	ei
mumisi (O)	mõmises (O)	kyllä	kyllä
mumisi (O)	pomises (O)	ei	kyllä
mumisi (O)	pomises (O)	ei	kyllä
porisi (O)	pomises (O)	kyllä	ei
porisi (O)	pomises (O)	kyllä	ei
supatti (O)	ütles tasakesi (N)	ei	ei
huikkasi (O)	hõikas (O)	kyllä	kyllä
huhuilivat (O)	huikasad (O)	kyllä	ei
huhuilivat (O)	hõikunud (O)	kyllä	ei
kiljui (O)	kisas (N)	ei	ei
ulvoivat (O)	ulgusid (O)	kyllä	kyllä
ulvoi (O)	ulgus (O)	kyllä	kyllä
ärisi (O)			
ärisi (O)	urises (O)	kyllä	ei
mumisi (O)	urises (O)	kyllä	kyllä
pörinä (J)	sumin (O)	kyllä	ei

pöristeli (O)	sumistas (O)	kyllä	ei
pörinänsä (J)	surin (O)	ei	ei
pöristeli (O)	suristas (O)	ei	ei
surisi (O)	surises (O)	kyllä	kyllä
kotkotti (O)	kaagutas (O)	kyllä	ei
määkiä (O)	määgis (O)	kyllä	kyllä
naukui (O)	näugus (O)	kyllä	kyllä
röhki (O)	röhkis (O)	kyllä	kyllä
ulina (J)	vingatus (O)	ei	ei
havinaa (J)	sahin (O)	kyllä	ei
kahisi (O)	kahises (O)	kyllä	kyllä
kahisteli (O)	kahistas (O)	kyllä	kyllä
natisee (O)	nagises (O)	kyllä	kyllä
puhkui (O)	lõõtsus (O)	kyllä	ei
korisevaksi (J)	korisevaks (O)	kyllä	kyllä
kilinää (J)	kõlinat (O)	kyllä	kyllä
ryminän (J)	kolinat (O)	kyllä	ei
ryskyen (O)	raksaki (I)	ei	ei
kumisi (O)	kõmises (O)	ei	kyllä
raikui (O)	kajas (O)	kyllä	ei
porisivat (O)	podisesid (O)	kyllä	kyllä
porisivat (O)	podisesid (O)	kyllä	kyllä
kohisee (O)			
solisee (O)			
lirisee (O)	suliseb (O)	kyllä	ei
lorisee (O)	soliseb (O)	ei	kyllä
loiskimisen (O)	pladin (O)	kyllä	kyllä
loiskuu (O)	pladiseb (O)	kyllä	kyllä
pulppusi (D)	purskas (D)	ei	ei